

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені І. І. МЕЧНИКОВА
ФАКУЛЬТЕТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН, ПОЛІТОЛОГІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ

О. Ю. ХОРОШИЛОВ

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

ОДЕСА

ОНУ

2023

УДК 323.1(075.08)

X82

Рекомендовано до друку науково-методичною
радою ОНУ імені І. І. Мечникова.
Протокол № від року.

Рецензенти:

Світлана Наумкіна, доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.

Сергій Пахоменко, кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та міжнародних відносин історичного факультету Маріупольського державного університету, запрошений доцент кафедри комунікативних наук Латвійського університету.

Хорошилов О. Ю.

X82 Етнополітологія: навч.-метод. посіб. / О. Ю. Хорошилов. – *Одеса*
: *Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2023. – 134 с.*

ISBN

У навчально-методичному посібнику викладені засади етнополітології як складової сучасної політичної науки, розглянуті основні концепції та теорії, що пояснюють специфіку функціонування етнічних колективів різного рівня розвитку (народів, націй, національних меншин тощо) як суб'єктів та об'єктів політики. Окрема увага приділена таким процесам, як: етнічний ренесанс, політизація етнічності, етнополітична мобілізація тощо. Проаналізована сутність націоналізму як різновиду політичної ідеології та практики. Розроблені питання для самоперевірки, подано список рекомендованої літератури науково-дослідницького та довідкового характеру, сформовано іменний покажчик представників вітчизняної та зарубіжної етнополітології.

Рекомендовано для студентів спеціальності 052 – Політологія закладів вищої освіти України.

УДК 323.1(075.8)

ISBN

© Хорошилов О. Ю., 2023

© Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	6
-----------------------	----------

ЛЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ

Змістовий модуль 1. «Концептуальні засади етнополітології»

Тема I. Об'єкт, принципи, методи та завдання етнополітології.....	10
Тема II. Етапи розвитку етнополітичних знань.....	10
Тема III. Основні напрями досліджень в сучасній зарубіжній науці.....	11
Тема IV. Етнічні суб'єкти політики.....	12
Тема V. Тенденції світових етнополітичних процесів.....	13
Тема VI. Етнонаціональні конфлікти в політичних процесах сучасності.....	13
Тема VII. Національна свідомість та національна ідея як чинники політики.....	14
Тема VIII. Націоналізм як суспільно-політичне явище.....	15

Змістовий модуль 2. «Етнонаціональна політика: практичний вимір»

Тема IX. Зв'язок етнічних та політичних процесів. Держава й етноси.....	15
Тема X. Правові засади захисту національних меншин та	

корінних народів.....	16
Тема XI. Етно-політогенез українців.....	16
Тема XII. Сучасний етнічний склад населення України.....	17
Тема XIII. Етнополітика в Україні.....	17

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ ТА ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

Тема I. Теоретико-методологічні засади етнополітології.....	19
Тема II. Етапи розвитку етнополітичних знань.....	23
Тема III. Основні напрями досліджень в сучасній зарубіжній науці.....	28
Тема IV. Етнічні суб'єкти політики.....	35
Тема V. Тенденції світових етнополітичних процесів.....	42
Тема VI. Етнонаціональні конфлікти в політичних процесах Сучасності.....	49
Тема VII. Національна свідомість та національна ідея як чинники політики.....	55
Тема VIII. Націоналізм як суспільно-політичне явище.....	62
Тема IX. Зв'язок етнічних та політичних процесів. Держава й етноси...	66
Тема X. Правові засади захисту національних меншин та корінних народів.....	71

Тема XI. Етно-політогенез українців.....	76
Тема XII. Сучасний етнічний склад населення України.....	82
Тема XIII. Етнополітика в Україні.....	87
ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ.....	91
ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕМ КУРСОВИХ ТА	
КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ.....	92
ЗРАЗОК ПІДСУМКОВОЇ МОДУЛЬНОЇ РОБОТИ.....	94
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ (ДОДАТКОВОЇ)	
ЛІТЕРАТУРИ.....	100
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЕТНОПОЛІТИКИ ДЕРЖАВ.....	103
НАУКОВІ ПОНЯТТЯ З ЕТНОПОЛІТОЛОГІЇ.....	105
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК.....	114

ПЕРЕДМОВА

Відповідно до освітньо-професійної програми підготовки студентів-бакалаврів спеціальності 052 – Політологія, навчальна дисципліна «Етнополітологія» є обов'язковою освітньою компонентою.

Програма навчального курсу охоплює основну проблематику етнополітології як складової сучасного суспільствознавства, орієнтованої на всебічне дослідження політичного функціонування народів, націй, національних меншин тощо. Головна мета курсу – ознайомити студентів із теоретико – методологічним інструментарієм сучасних наукових шкіл, які здійснюють етнополітичні дослідження, підкреслити важливість врахування етнічного чинника під час аналізу суспільно-політичних процесів, феноменів та явищ у суспільно-політичному житті українського соціуму.

Головними завданнями курсу є: систематизація і роз'яснення понять, які складають аналітичний інструментарій дисципліни «Етнополітологія», розкриття змісту проблем етнополітичного розвитку людства, аналіз основних моделей державного менеджменту в сфері міжетнічних відносин. Подано та проаналізовано концептуальні підходи до найбільш важливих феноменів існування багатоскладових суспільств, що відображають сучасні досягнення науки.

Курс «Етнополітологія» складається з двох змістовних модулів, сукупність яких є відповідною проблемному полю цієї науки. Перший модуль має теоретичний характер: розкривається зміст основних концептів науки, пояснюються наукові підходи у визначенні сутності таких понять, як: етнос, народ, нація, національна меншина, корінний народ тощо. Проаналізований зміст алгоритмів розгортання етнополітичних процесів в сучасному світі, пояснена структура, динаміка та засоби управління етнополітичними конфліктами. Окрема увага приділена феномену

націоналізму, який інтерпретується як різновид політичної ідеології та практики. Другий модуль присвячений практичному виміру етнополітичної проблематики. Проаналізовані моделі етнонаціональної політики сучасних держав, розкритий зміст понять «народний», «національний», «державний» суверенітети, прояснена роль автономій та транскордонного співробітництва в інструментарії етнонаціональної політики, подана інформація щодо правових засад здійснення державного менеджменту в сфері етнічних процесів.

Актуальність та практична значущість курсу розкривається через звернення до проблем етно-політогенезу українського народу, аналіз етнонаціональної структури вітчизняного суспільства, інформацію про інституційний інструментарій та правові засади етнонаціональної політики держави тощо.

З метою організації самостійної роботи студентів, автором розроблені питання для самоперевірки, подано список рекомендованої літератури, вказані інформаційні ресурси отримання додаткової інформації з проблематики курсу, розроблений перелік основних понять, створений довідник щодо провідних представників вітчизняної та зарубіжної етнополітології.

Після завершення вивчення курсу студенти повинні вільно користуватися теоретико-методологічним інструментарієм етнополітології під час своєї професійної діяльності, орієнтуватися у проблемному полі цієї наукової дисципліни, вміти застосовувати отриманні знання на практиці тощо.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування наступних **компетентностей** здобувачів вищої освіти за спеціальністю 052 – Політологія:

– Здатність розв’язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у політичній сфері, що характеризуються комплексністю та невизначеністю умов, із застосуванням теорій та методів політичної науки (ІК);

– Знання предметної області та розуміння професійної діяльності (ЗК01);

– Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності) (ЗК04);

– Здатність використовувати категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки (СК01);

– Здатність застосовувати політологічне мислення для розв’язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки (СК02);

– Здатність аналізувати взаємодію політичних акторів та інститутів, владу та врядування, політичні системи та режими, політичну поведінку у різних контекстах їх функціонування (СК05);

– Здатність застосовувати теорії та методи прикладної політології, політичних комунікацій, спеціальних політологічних дисциплін у професійній діяльності (СК07).

Програмовими результатами навчання за дисципліною «Етнополітологія» є:

– Розуміння предметної області, етичних та правових засад професійної діяльності (РН01);

– Розуміти історію, закономірності та етапи розвитку предметної сфери політології, знати її цінності та досягнення (РН 07);

– Вміти використовувати базовий категорійно-понятійний та аналітично-дослідницький апарат сучасної політичної науки (PH 08);

– Вміти застосовувати політологічне мислення для розв'язання теоретичних та практичних проблем у політичній сфері на основі опанування класичної та сучасної політичної думки (PH 09).

ЛЕКЦІЙНІ ЗАНЯТТЯ

Змістовий модуль 1. «Концептуальні засади етнополітології»

Тема I. Об'єкт, принципи, методи та завдання етнополітології

Актуальність вивчення курсу: складна етнічна структура українського суспільства, посилення світових міграційних процесів, плюралізація складу акторів локальної, національної та міжнародної політики. Визначення об'єкту та предмету етнополітології. Принципи етнополітології: науковості, системності, культурного релятивізму тощо.

Методи етнополітологічних досліджень: включеного спостереження, системний підхід, цивілізаційний підхід, аналіз статистичних даних, моделювання, застосування методик демографії тощо. Важливість даних загальнонаціональних переписів населення у сфері здійснення теоретичних та прикладних етнополітичних досліджень. Наукові центри дослідження етнополітичної проблематики в сучасній Україні.

Функції етнополітології та її основні завдання. Зв'язок етнополітології з іншими суспільно-політичними науками.

Тема II. Етапи розвитку етнополітичних знань

Зародження етнополітичних знань в стародавніх Греції та Римі. Вплив процесів грецької колонізації на набуття нових знань в сфері етнополітології. Етноцентризм знань раннього періоду. Витоки концептів етнополітології: «етнос», «народ», «нація», «конфлікт» тощо.

Етнополітична думка епохи Відродження: вплив Великих географічних відкриттів на розширення етнополітичних знань європейців. Формування концепцій народного та національного суверенітету.

Вплив Просвітництва, американської та французької революцій на розвиток етнополітичної думки. Народження націоналізму як політичної ідеології. Перші спроби формування нових етнополітичних спільнот у колоніях (США). Концепції: «англоконформізму», «плавильного котла» та їх сучасна критика.

Етнополітична думка в Німеччині XVIII – XIX ст. Вплив Романтизму на формування розгорнутих етнополітичних концепцій. Етно-лінгвістичні дослідження, збагачення наукового інструментарію науки: поняття «народний дух», «національний характер». Зародження етнографії та етнології.

Розвиток вітчизняної наукової традиції в сфері етнографічних та етнополітичних досліджень: М. Костомаров, Т. Шевченко, І. Срезневський, Ф. Вовк та ін. Сучасні науково-дослідні центри з етнополітичної проблематики: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького, Інститут народознавства тощо.

Тема III. Основні напрямки досліджень в сучасній зарубіжній науці

Плюралізм концептуальних підходів в західній політичній етнології: примордіалізм, модернізм, конструктивізм. Основні концепції етнології в Західній Європі та Північній Америці: теорія етнічності, концепції модернізації, «етнічного плюралізму», мультикультуралізму, «консоціативної демократії» тощо.

Концепції «залежного розвитку», «внутрішнього колоніалізму», «зіткнення цивілізацій». Теорії глобалізму та світ-системного аналізу про загострення конфліктності сучасного світу (роль етнічних, конфесійних, культурних чинників в цьому).

Аналіз в сучасній західній науці етнонаціональних процесів в пострадянських країнах: концепції Р. Брюбейкера, Е. Вілсона, Дж. Мейса, Дж. Александра-Армстронга та ін.

Тема IV. Етнічні суб'єкти політики

Поняття етносу. Типи етнічних спільнот та наукові концепції етно-політо-генезису. Народ, корінний народ, національна меншина, етнічна та етнографічна група як різновиди соціальних груп та потенційні суб'єкти й об'єкти політики. Дискусії навколо основних ознак, алгоритмів формування й існування, політичного статусу, міжнародних гарантій щодо прав та захисту етнічних спільнот.

Нація як соціально-етнічна спільнота людей, її характеристики. Етнічне та політичне (громадянське) тлумачення феномену нації. Інструментарій конструювання політичних націй: світовий досвід. Національні держави та консоціації як політичне оформлення етнічних та політичних націй. Нації в епоху глобалізації: дискусії щодо існування.

Політичний контекст визначення змісту понять «народ» та «національна меншина». Етнополітичний ренесанс меншин сучасності. Націоналізм національних меншин. Процеси регіоналізації та етнічної сепарації в сучасному світі: виклик моделі національних держав та міжнародній стабільності. Балканізація як різновид політичного процесу: теоретичне підґрунтя та практичний вимір.

Тема V. Тенденції світових етнополітичних процесів.

Основні чинники етнічних процесів: зміст тактик та стратегій колективної адаптації; культурна дистанція колективів, які контактують; характер розселення групи; ступінь урбанізації суспільства тощо. Світові тенденції в розвитку етнонаціональних процесів. Етнічна диференціація, етнічна дисперсизація, етнічна сепарація як різновиди процесів в етнічному середовищі.

Асиміляція: чинники, різновиди, інструментарій. Етноцид та геноцид як різновиди примусових асиміляційних процесів. Сучасна критика примусової асиміляції. Неприйнятність геноцидних практик етнополітики.

Зміст інтеграційних процесів в країнах сучасної Європи. Процеси «збирання етнічності», «політизації етнічності», «етнополітичної мобілізації». Процеси дезінтеграції в сучасній Європі: чинники, рівні, поточні результати.

Тема VI. Етнонаціональні конфлікти в політичних процесах сучасності

Концептуальні засади вивчення природи міжетнічних та етнополітичних конфліктів: концепція «народних звичаїв» У. Самнера, концепція «раціонального конфлікту» Р. Лівайна та Д. Кемпбелла. Етноконфліктологія Д. Горовіца. Структура етнополітичного конфлікту. Динаміка етнополітичного конфлікту. Тактики управління етнополітичним конфліктом. Засоби нормалізації етнополітичних конфліктів.

Причини загострення етнонаціональних проблем в сучасному світі. Етнонаціональні протиріччя та їх вплив на глобальний та регіональний

розвиток. Пошуки шляхів вирішення конфліктів. Роль міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ та інших).

Історична спадщина та вплив сучасних чинників на конфліктний стан етнонаціональних відносин на пострадянському просторі: діяльність політичних еліт, економічні суперечності, конфлікт моделей історичної пам'яті, наслідки етнонаціональної політики попередніх політичних режимів тощо.

Тема VII. Національна свідомість та національна ідея як чинники політики

Групові форми свідомості у бутті етносу, нації. Політична роль етнічних стереотипів та авто-стереотипів, явища ксенофобії та групового конформізму у визначенні колективної політичної поведінки. Національна ідея як засіб колективної інтеграції та мобілізації. Структура національної ідеї.

Концепти: «національний суверенітет», «національний інтерес», «національна безпека» як детермінанти політичного життя великих соціальних спільнот. Суб'єкти та форми визначення змісту концептів — складових національної ідеї.

Національна свідомість та національна ідея в сучасній Україні: плюралізм моделей історичної пам'яті, вплив регіональних, політичних та геополітичних чинників. Наукові дискусії з приводу змісту та засобів реалізації національної ідеї в Україні. Правові підвалини національних інтересів та національної безпеки в Україні. Діяльність Інституту національної пам'яті.

Тема VIII. Націоналізм як суспільно-політичне явище.

Інтерпретація сутності націоналізму в вітчизняній та зарубіжній літературі. Націоналізм панівної та підневільної нації. Етнічний та громадянський націоналізм. Ідеологічна та міфологічна складові у змісті націоналізму. Націоналізм як напрям європейської політичної філософії: етапи, теоретики, реалізація на практиці.

Етапи розвитку націоналізму у політичному процесі Нового та Новітнього часу. Парадокси націоналізму як суспільно-політичного феномена. Дискусії щодо долі націоналізму в умовах глобалізації.

Змістовий модуль 2. «Етнонаціональна політика: практичний вимір»

Тема IX. Зв'язок етнічних та політичних процесів. Держава й етноси

Роль держави в розвитку етносу, нації. Моделі етнонаціональної політики держав: «етнократія», «національна держава», «консоціація», «мультикультуралізм». Проблема національних меншин та корінних народів в етнополітиці сучасних держав: алгоритми вирішення.

Форми державного устрою як засіб вирішення етнонаціональних проблем: унітарна держава, федерація, конфедерація. Види автономії: світовий досвід, українська практика.

Світова міграційна криза поч. XXI століття та її вплив на етнополітику держав світу. Українці в світових міграційних процесах: історична ретроспектива та сучасний стан. Етнодемографічні наслідки війни для українського суспільства.

Тема X. Правові засади захисту національних меншин та корінних народів

Міжнародні правові акти з питань захисту етнічних та національних меншин, корінних народів. Документи ООН та Ради Європи.

Поліваріантність рішень щодо захисту прав меншин на національному рівні. Обсяг прав національних меншин. Гарантії прав національних меншин.

Право народів, націй на самовизначення як одна з основних підвалин системи міжнародних відносин. Закріплення права на самовизначення в статуті ООН, інших міжнародних документах. Сучасні проблеми самовизначення.

Форми та рівні самовизначення. Умови зовнішнього самовизначення народів, націй. Девіації від міжнародної практики визнання результатів політичного самовизначення етнічних спільнот: невизнані та напів-визнані держави.

Тема XI. Етно-політогенез українців

Основні етапи розвитку українського народу, нації. Політичні, економічні, культурні, екологічні чинники націогенезисного процесу. Розселення українського етносу. Регіональні особливості українського народу-нації.

Сучасна етносоціальна структура української нації. Порівняльний аналіз даних переписів 1989 та 2001 років. Демографічні, економічні, політичні тощо чинники національної динаміки у структурі української нації на сучасному етапі.

Конфесійний чинник етнополітогенезу українців: історична ретроспектива та сучасний стан.

Дискусії з приводу природи сучасної української нації: етнічний чи/та політичний сценарій консолідації. Політика історичної пам'яті як складова націотворчого процесу в сучасній Україні.

Українська діаспора: основні етапи та чинники творення. Сучасний стан.

Тема XII. Сучасний етнічний склад населення України

Етнічний склад населення сучасної України за даними переписів 1989 р. та 2001 р. Основні зміни в кількісному складі та розміщенні. Розселення етнічних спільнот України в територіальному аспекті.

Національні меншини України: історія, соціальний статус, рівень політичної мобілізації. Створення умов для етнокультурного розвитку національних меншин України. Міграційні процеси. Повернення депортованих народів. Закон України «Про корінні народи» 2021 р., Закон України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» 2022 р.

Етнічний склад населення Одеської області, міста Одеси: динаміка традиційних груп населення, форми групової організації, участь у суспільно-політичних та культурних процесах області та міста.

Тема XIII. Етнополітика в Україні

Роль законодавчих та виконавчих органів державної влади України у здійсненні політики управління етнонаціональними процесами.

Загальнонаціональний перепис як інформаційний базис для здійснення етнополітики держави (основні показники перепису 2001 року).

Етнополітика на регіональному рівні. Співробітництво з міжнародними організаціями в справі реалізації етнонаціональної політики.

Транскордонне співробітництво як елемент етнополітики держави: загальноукраїнський та регіональний контексти. Функціонування європейського регіону «Нижній Дунай»: оцінка ефективності.

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ ТА ІНДИВІДУАЛЬНА РОБОТА

Тема I. Теоретико-методологічні засади етнополітології

План:

1. *Місце етнополітології в системі суспільствознавства. Основні принципи досліджень в сфері етнополітології.*
2. *Методи досліджень етнічних суб'єктів політики.*
3. *Функції та завдання етнополітології.*

Під час підготовки до **першого питання** зверніть увагу на актуальність вивчення етнополітологічної проблематики у міжнародному та національному контексті. У міжнародному контексті цьому сприяють такі процеси в політичному розвитку людства, як: глобалізація та, багато в чому спровоковані нею, хвилі міграційних криз, які впливають на плуралізацію складу населення держав сучасного світу, підвищують конфліктність взаємовідносин різних груп населення країн, що приймають мігрантів. В національному вимірі актуальність етнополітичної проблематики визначається поліетнічним складом структури населення України, динамікою функціонування окремих етнічних груп, яка проявляється у зміні їхньої кількості, соціальному статусі, ступені політичної мобілізації тощо. Із врахуванням наведених даних, *об'єктом етнополітології* слід вважати етнічні спільноти різного рівня розвитку (нації, народи, корінні народи, національні меншини), які виступають (або потенційно здатні виступити) у ролі об'єктів та суб'єктів політики.

У свою чергу, *предметом етнополітології* виступають закони і закономірності політичного функціонування націй, народів, національних меншин на мікро – , мезо – та макрорівнях політичного процесу сучасності.

Значна політизація проблематики курсу робить для професійних політологів аксіоматичним, обов'язковим дотримання наступних принципів своїх пошукових дій: *принцип науковості, принцип культурного релятивізму, принцип системності*. Дотриманні цих принципів є запорукою від отримання хибного, не достеменного знання про складові елементи етносоціальної структури досліджуваного суспільства, динаміку його розвитку, рівень конфліктності тощо.

У **другому питанні** особливої уваги потребують методи отримання знань про стан та динаміку етносоціальної структури суспільства. Характерною рисою арсеналу засобів отримання інформації під час етнополітичних досліджень є його міждисциплінарність та безпосередній зв'язок із об'єктом вивчення. Так, під час отримання емпіричної інформації про особливості культури, світогляду, історичної пам'яті представників конкретної етнічної групи чи не найбільшою ефективністю характеризується *метод включеного спостереження*. В свою чергу, дослідження динаміки етносоціальної структури конкретного суспільства стає можливим під час застосування *порівняльного методу*, основними кластерами якого можуть бути дані національних переписів населення, статистичних звітів відповідних органів державної влади тощо.

Метод *моделювання* застосовується внаслідок прояву об'єктивних популяційних показників етнічних колективів: фактори народжуваності, смертності, міграції, соціального руху (початок трудової діяльності, отримання освіти, вертикальна та горизонтальна мобільність тощо). *Конкретно-історичний та цивілізаційний підходи* застосовуються під час макро-політичного аналізу особливостей культури та свідомості представників конкретного народу/нації.

У **третьому питанні** зверніть увагу на те, що етнополітологія як навчальна та науково-дослідна дисципліна виконує наступні функції:

світоглядна (усвідомлення необхідності врахування етнічного чинника під час дослідницької діяльності політолога та у повсякденних практиках громадянина), *аналітична* (спрямована на виявлення впливу феномену етнічності на соціальні, культурні, економічні тощо процеси, що розгортаються на мікро – , мезо – та макрорівнях життя сучасних суспільств), *прикладна* (націлена на вдосконалення інструментарію органів державної влади по управлінню етнонаціональними процесами в країні у сьогоденні, прогнозуванні розвитку етнополітичної ситуації в країні або її окремому регіоні в середньо-терміновій та дальньотерміновій перспективах).

До основних завдань етнополітології слід відносити наступні: вивчати актуальний стан етносоціальної структури суспільства, виявляти ступінь етнополітичної мобілізації її окремих складових, критично аналізувати принципи та методи державної політики з управління етнічними процесами, розробляти пропозиції з вдосконалення етнополітики держави тощо.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Якими чинниками зумовлена актуальність вивчення етнополітології як навчальної дисципліни? Чи не зменшується її значущість під впливом процесів модернізації та глобалізації, які розгортаються в сучасному світі?*
2. *Чи простежується, з Вашої точки зору, політична суб'єктність етнічних колективів у вітчизняних умовах? Наведіть приклади.*
3. *Які закони та закономірності етнополітології Ви можете назвати? Наскільки універсальний характер, на Ваш погляд, вони мають?*
4. *Чи можна вважати стереотипи та автостереотипи достеменними джерелами інформації про життя етнічних колективів та про етнополітичну ситуацію в країні/світі? Обґрунтуйте свою відповідь.*
5. *Які методи використовуються для отримання інформації під час етнополітичних досліджень?*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрияш В.І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації – Миколаїв: ЧДУ, 2013. – 324 с.
2. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс: авт. підруч. / І.М. Варзар. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. – 354 с.
3. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс: авт. підруч. / І.М. Варзар. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. – 354 с.
4. Етнополітологія в Україні: що далі? – К.: ІПіЕНД, 2002, – 295 с.
5. Історія української етнології. – Режим доступу до ресурсу: <https://bookster.com.ua/istoriya-ukrayinskoyi-etnologiyi/>
6. Казьмирчук М.Г. Етнополітика. – К.: Укр.Січ, 2013. – 360 с.
7. Картунов О.В. Вступ до етнополітології: Науково-навчальний посібник. /Картунов О.В. – К.: Ін-т економіки, управління та господарського права, 1999 – 300 с.
8. Коршук Р.М. Етнополітологія. – К.: Алерта, 2011. – 199 с.
9. Курас І. Ф. Етнополітологія: перші кроки становлення. – К.: Генеза, 2004 – 736 с.
10. Курас І. Ф. Етнополітика: історія і сучасність: Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. досліджень. – К.: ІПіЕНД НАНУ, 1999. – 656 с.
11. Ляпіна Л. Еволюція теорії мультикультуралізму в історії сучасної соціології //Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2016. – №1. – С.97 – 105.
12. Оніщенко І. Г. Основи етнодержавознавства: Навч. посібник для студ. вищих навч. закл. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2004. – 168 с.

13. Перотті А. Виступ на захист полікультурності, Львів: Кальварія, 2001 – 128 с.
14. Римаренко Ю. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади: Підруч. /Ю. І. Римаренко, Л. Є. Шкляр, С. Ю. Римаренко. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 263 с.
15. Тиводіл М. Етнологія. – Львів, 2005. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.twirpx.com/file/870854>

Форма самостійної роботи – реферати на запропоновану тематику:

1. *Етнічний чинник в сучасній політиці: глобальний на національний аспекти.*
2. *Етнополітологія в Україні: основні етапи становлення та наукові центри.*
3. *Етносоціальна структура українського суспільства як об'єкт досліджень: актуальність теоретичного осмислення та практичних рекомендацій.*
4. *Міграційні процеси сучасності: причини, динаміка, українські реалії.*

Тема II. Етапи розвитку етнополітичних знань

План:

1. *Зародження перших етнополітичних концепцій за часів стародавніх Греції та Риму.*
2. *Етнополітична думка часів Відродження.*
3. *Етнополітичні концепції Нового часу: вплив ідей Просвітництва.*
4. *Вплив німецького Романтизму на розвиток етнографії та етнології.*
5. *Становлення вітчизняної етнографії, етнології та етнополітології.*

Під час підготовки до **першого питання** Вам слід звернутися до витоків європейських етнополітичних знань – епохи стародавніх Греції та Риму. Зверніть увагу на те, як вплинула на накопичення знань про сусідні народи грецька колонізація регіонів Середземного та Чорного морів: йдеться про історичні та географічні праці Геродота, Плутарха, Полібія, Фукідіда та ін. Важливо запам'ятати також і те, що значна частина наукових понять, які сьогодні використовує етнополітологія, були впроваджені до наукового обігу саме в період античності: «етнос», «нація», «конфлікт», «поліс», «ойкумена» тощо. Були розроблені та частково впроваджені до практики ідеї космополітизму, імперіалізму, патріотизму тощо. Запам'ятайте, що виразною рисою переважної більшості концепцій раннього періоду в розвитку етнополітології був етноцентризм поглядів авторів. Поряд із цим, саме на цьому етапі накопичення етнополітичних знань з'являється усвідомлення того, що народ (*populus*) може складатися не лише на моноетнічній, але й на поліетнічній основі, бути інтегрований навколо державних інститутів та згодою з питань власності і спільності інтересів.

У **другому питанні** проаналізуйте особливості етнополітичних концепцій періоду Ренесансу: намагання пояснити національний характер європейських народів за допомогою ідей географічного (екологічного) детермінізму, спроби застосувати порівняльний метод у дослідженні культур різних народів, впровадження до наукового обігу концепту «суверенітет» (Ж. Боден). Зверніть увагу на те, що значними стимулами для спроб європейців пояснити етнічну багатоманітність світу стали епоха «Великих географічних відкриттів» та зростаюча секуляризація суспільного життя. На окрему увагу заслуговує процес ствердження моделі «національної держави» в тогочасній Європі.

Ваша підготовка до **третього питання** передбачає виявлення того впливу, який чинила філософія Просвітництва на вчених та політичних практиків того часу. Зверніть увагу на ідеї географічного детермінізму,

запропоновані французьким філософом Ш. Л. Монтеस्क'є, концепції «Енциклопедистів» про права людини, її взаємозв'язок із державою. Проаналізуйте перші спроби формування нових етнополітичних спільнот в північноамериканських колоніях Великобританії (згодом – США) та в континентальній Європі (ідеї Дж. Отіса, Т. Пейна, Б. Франкліна, Т. Джефферсона, ідеологія Великої французької революції тощо). Запам'ятайте, що початок революції у Франції вважається в сучасній науці моментом народження націоналізму як різновиду політичної практики.

Під час підготовки до **четвертого питання** дослідить, як вплинула філософія Романтизму на виникнення та поширення етнографічних експедицій та етнологічних досліджень: сферою наукових інтересів стають народні традиції та звичаї, традиційна культура як втілення «національного духу» та підстава для прояву «національного характеру». Створюються перші етнографічні колекції та музеї. На рівні історіософських узагальнень популярністю користуються вчення І. Канта («Антропологія з прагматичної точки зору»), І. - Г. Гердера («Про походження мови», «Ідеї щодо філософії людства»), Г.-В.-Ф. Гегеля («Філософія історії»).

У **п'ятому питанні** Вам слід дослідити виникнення та еволюцію етнополітичних знань в Україні. Зверніть увагу на те, що найбільш давнім джерелом етнографічних знань у вітчизняній інтелектуальній традиції є «Повість минулих літ». Крім того, до раннього етапу накопичення етнографічних знань належать такі пам'ятки літератури, як: «Повчання дітям» В. Мономаха, «Слово о полку Ігоревім» тощо.

Якісно новий етап у розвитку етнографії, етнології а, згодом і етнополітології, розпочався в Україні наприкінці XVIII – у XIX століттях. На цей момент проводяться активні дослідження в сфері мовознавства (П. Житецький, І. Срезневський), історії та етнографії (М. Костомаров, Т. Шевченко). На початку XX ст. дослідження з антропології, етнографії та

етнології українського народу проводять Ф. Вовк, М. Павлик, В. Антонович, М. Грушевський. У 1919 р. при Всеукраїнській академії Наук (ВУАН) розпочав свою роботу відділ українознавства.

Запам'ятайте, що на сьогодні в Україні діє біля 20 наукових центрів, які в різних аспектах долучаються до етнополітичної проблематики: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького, Інститут соціології НАН України, Інститут народознавства та ін.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Які чинники спонукали виникнення перших етнополітичних концепцій за часів стародавніх Греції та Риму?*
2. *Чи обмежується досвід накопичення ранніх етнографічних та етнополітичних знань лише регіоном Європи?*
3. *Які характерні риси етнополітичних концепцій епохи Ренесансу Ви можете назвати?*
4. *Чи можна вважати спроби творення американської нації породженням європейської філософії доби Просвітництва?*
5. *Чи зберігають свою актуальність на сьогодні ідеї географічного детермінізму Ш. Л.Монтеск'є?*
6. *Які етнополітичні ідеї були запропоновані представниками німецької класичної філософії?*
7. *Які об'єктивні чинники спонукали українських вчених XIX – XX століть до проведення етнографічних експедицій та здійснення етнологічних досліджень?*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андріяш В.І. Державна етнополітика України в умовах глобалізації – Миколаїв: ЧДУ, 2013. – 324 с.

2. Варзар І. М. Політична етнологія: пропедевт. курс: авт. підруч. / І.М. Варзар. – 2-ге вид., переробл. та допов. – К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. – 354 с.
3. Етнополітологія в Україні: що далі? – К.: ППІЕНД, 2002, – 295 с.
4. Зварич І.Т. Етнополітика в Україні: регіональний контекст. – К.: Дельта, 2009. – 320 с.
5. Історія української етнології. – Режим доступу до ресурсу: <https://bookster.com.ua/istoriya-ukrayinskoyi-etnologiyi/>
6. Казьмирчук М.Г. Етнополітика. – К.: Укр.Січ, 2013. – 360 с.
7. Коршук Р.М. Етнополітологія. – К.: Алерта, 2011. – 199 с.
8. Курас І. Ф. Етнополітика: історія і сучасність: Статті, виступи, інтерв'ю 90-х років / НАН України. Ін-т політ. і етнонац. досліджень. – К.: ППІЕНД НАНУ, 1999. – 656 с.

Форма самостійної роботи – реферати на запропоновану тематику:

1. *Етноісторичні дослідження вчених стародавньої Греції та Риму: ідеї народу, нації, полісу, імперії.*
2. *Етнополітичні дослідження часів Просвітництва: концептуальний базис, вплив на практику.*
3. *Етнополітичні погляди німецьких просвітителів Й. Гердера та І. Канта та їх сучасна інтерпретація.*
4. *Концепція «історичних» та «не історичних» народів у вченні Гегеля: основні тези, сучасна критика.*
5. *Розвиток етнологічних студій в Україні наприкінці XVIII – XIX ст.: інтелектуальні здобутки, практичні наслідки.*

Тема III. Основні напрями досліджень в сучасній зарубіжній науці

План:

1. *Наукові підходи в сучасній етнополітології: примордіалізм, модернізм, конструктивізм.*
2. *Концепція етнічності в аналітичному інструментарії зарубіжної науки.*
3. *Концепції «внутрішнього колоніалізму», «залежного розвитку», «зіткнення цивілізацій».*
4. *Етнонаціональні процеси Східної Європи як об'єкт наукових досліджень зарубіжних вчених.*

Ваша підготовка до **першого питання** передбачає ознайомлення з основними теоретичними постулатами наукових досліджень представників таких напрямків сучасної зарубіжної науки, як: примордіалізм, модернізм та конструктивізм.

Зверніть увагу на те, що *примордіалізм* (від англ. Primordial – споконвічний, висхідний) сформувався під впливом етнографічних, етнологічних та антропологічних досліджень європейських вчених к. XIX – сер. XX ст. Остаточне оформлення цього напрямку наукових досліджень пов'язують із роботами Е. Шилза, П. Ван Ден Берге, Е. Д. Сміта, П. Бурдьє, Л. Гумільова та ін. Спільними для примордіалістів теоретичними постулатами виступають наступні: сприйняття етнічності у якості первинної та неодмінної риси будь-якої людини; наголошення на еволюційному шляху формування етнічних групових ознак; пошук паралелей між соціальними практиками та інститутами з феноменами та процесами, які спостерігаються у колективах високоорганізованих тварин тощо. Безумовно сильним аспектом примордіалістів є ґрунтованість їхніх досліджень на даних етнології, фізичної антропології, генетики, етології тощо.

На окрему увагу заслуговує концепція, запропонована Л. Гумільовим, відповідно до якої етнос – це своєрідна енергетична система, ядром якої виступають пасионарії, а розвиток відбувається у тісному зв'язку із ландшафтними й екологічними умовами та має стадіальний характер (від народження – через визрівання та найвищий розвиток – до занепаду та смерті або перетворення на релікт).

Модернізм. Цей підхід у тлумаченні проблем етнічності поєднує в собі представників різних дисциплін гуманітаристики та суспільствознавства (історії, соціології, політології, культурології, економіки тощо). Класиками цього підходу вважаються Е. Геллнер, Е. Гобсбаум, Г. Тревор-Роупер та ін. Основні теоретичні постулати цього напрямку можуть бути зведені до наступних: нація – це продукт сучасної епохи, на виникнення якого вплинули Реформація, Промислова революція та хвиля буржуазних революцій др. пол. XVII – поч. XIX ст.; виникнення націй в межах європейського культурного ареалу розглядається як випадкова подія, а не закономірність історико-політичного процесу; вказується, що виникнення націй було спровоковано крахом попереднього інтеграторського проєкту, здійснюваного католицькою церквою протягом всієї доби Середньовіччя; акцентується увага на «експорті» ідеї нації неєвропейськими спільнотами та вказується на суперечності адаптації цього концепту до місцевих, неєвропейських культурних умов.

Науковий напрям *конструктивізму* в зарубіжному суспільствознавстві представлений дослідженнями Б. Андерсона, Р. Брюбейкера, В. Тішкова та ін. Основними постулатами конструктивізму слід вважати наступні: заперечення «природності» націй та їхньої біологічної сутності. Відстоюється теза про те, що особливі відмінні риси націй були цілеспрямовано створені культурними/політичними елітами; етнічність визнається лише міфологізованим інструментом, за допомогою якого люди намагаються вирішити «цілком раціональні» соціальні, економічні та

політичні завдання; нації інтерпретуються як великі анонімні групи, існування та колективна дія яких ґрунтується на спільних ментальних образах та символічних ресурсах.

Під час підготовки до **другого питання** запам'ятайте, що *теорія етнічності* виступає у статусі метатеорії одночасно для декількох наук: етнографії, етнології, культурної антропології, етнополітології. Об'єктом наукових досліджень феномен етнічності постав ще у середині XIX ст. В сучасній зарубіжній науці до вивчення різноманітних аспектів прояву етнічності зверталися Д. Рісмен, Н. Глейзер, Д. Мойніхен, Ф. Барт, В. Соллорс та ін. Зокрема, йдеться про наступні сюжети наукових досліджень: *етнічність та групова приналежність; етнічність і класовість; етнічність та сучасність; етнічність та расовість; асиміляція й етнічний плюралізм*. Закордонні науковці констатують наявність наступних атрибутів етнічності: *міфологічність, груповий характер, варіативність* (залежність від соціального контексту), *конфронтаційність* (передбачає чітку дихотомію «Ми – Вони»), *емоційність* тощо.

Предметом Вашої підготовки до **третього питання** мають бути спеціалізовані наукові теорії етнополітології, які розкривають окремі аспекти взаємодії різних етнополітичних колективів в історичній ретроспективі та в сучасних умовах: «внутрішнього колоніалізму», «залежного розвитку», «світ-системного аналізу», «зіткнення цивілізацій» тощо. Запам'ятайте, що теорія «внутрішнього колоніалізму» (Р. Блаунер, М. Гехтер, Т. Неїрн) акцентує увагу своїх послідовників на непропорційних взаємовідносинах (і їхніх наслідках), які реалізуються між панівними та периферійними етнічними колективами, включеними, як правило, до єдиного політико-інституційного простору.

На аналогічно-непропорційні взаємовідносини, але на рівні міжнародному, акцентує увагу «*теорія залежності*» (Х. Зінгер, Р. Пребіш).

Основною тезою авторів є переконаність в тому, що баланс зовнішньої торгівлі слаборозвинених країн по відношенню до розвинених з плином часу тільки погіршується, внаслідок чого формується стала система політичної (в широкому значенні цього слова) залежності одних народів від інших. Усвідомлення цієї несправедливості в політичній площині провокує намагання радикально виправити ситуацію, в тому числі і стимулює таку екстремістську практику, як тероризм.

Помітні елементи теорії залежного розвитку присутні і в теорії «*світ-системного аналізу*» (І. Валлерстайн), яка констатує наявність певного глобального розподілу праці між країнами сировинної «периферії» (приречені на бідність та соціальні проблеми), «проміжковими» країнами (переважно перероблювана промисловість та середній рівень статків і розвитку), і країн «золотого мільярду» – основних бенефіціарів прибутку та ініціаторів утримання status quo у цій системі відносин.

Концепція «*зіткнення цивілізацій*» (С. Гантінгтон) констатує тренд зростання міжцивілізаційних суперечок у системі міжнародних відносин, бажання постколоніальних народів та країн «третього ешелону розвитку» отримати певний історичний реванш у конкуренції з політичними системами «західної християнської цивілізації». Констатується, що основні конфлікти проявляються по «лініях розлому» – територіях (країнах), які знаходяться на кордонах між провідними цивілізаціями сучасного світу.

Під час підготовки до **четвертого питання** зверніть увагу на те, що сучасна західна політична наука приділяє велику увагу етнонаціональним процесам в країнах Східної Європи. Переважна більшість західних дослідників (К. Оффе, Е. Вілсон, Р. Брюбейкер, Дж. Мейс, М. Юргенсмайер та ін.) констатують наступні особливості етнополітичних процесів у даному регіоні: активізація націоналістичних рухів, поновлення етнокультурних конфліктів, реваншистські настрої політичних еліт деяких країн, конфлікти

моделей історичної пам'яті всередині східноєвропейських соціумів та у відносинах між ними тощо. Окремими сюжетами досліджень зарубіжних авторів є проблеми національної ідентичності східноєвропейських політичних спільнот, долання ними наслідків геноцидних практик попередніх режимів, прояви політизації етно-регіональних спільнот у житті країн, посилення конфесійного чинника в політичній мобілізації спільнот та ін.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Назвіть основні теоретичні постулати примордіалізму. Наскільки теза про біологічні коріння соціальних інститутів та явищ здається Вам переконливою. Обґрунтуйте Вашу точку зору.*
2. *Як Ви можете охарактеризувати тезу модерністів про «випадковість» виникнення європейських націй? Чи дійсно мало місце «експортування» ідеї нації неєвропейськими елітами? З якою метою це відбувалося?*
3. *Які сюжети розглядаються зарубіжними дослідниками в якості складових наукового осмислення феномену етнічності?*
4. *Наскільки етнічність має шанси на збереження в якості соціального феномену в умовах модернізації та глобалізації? Обґрунтуйте Вашу позицію.*
5. *Чи зберігають свою актуальність теорії «внутрішнього колоніалізму» та «залежного розвитку» в сучасному світі?*
6. *«Зіткнення цивілізації» як науковий конструкт та складова політичної реальності: тези «за» й «проти».*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Anderson, B. (2006) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, rev. edition, London/New York: Verso.

2. Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм: статус нації та національне питання у новій Європі /пер. з англ. О. Рябов. – Л.: Кальварія, 2006. – 280 с.
3. Вітман К. Етнічність як об'єкт етнополітологічного аналізу. – Режим доступу до ресурсу: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/526/Vitman_K_M_Etnichnist_yak_objekt_etnopolitychnogo_analizu.pdf?sequence=1
4. Гелнер Е. Нації та націоналізм. – К.: Таксон, 2003. – 312 с.
5. Гобсбаум Е. Нації і націоналізм, починаючи з 1780 року: програма, міфи, реальність – К.: Укр. Центр духов.культури, 2010. – 288 с.
6. Гутковська І.В. Трансформація концепції етнічності (кінець ХІХ – початок ХХІ століття): автореф.дис.к.і.н. – Івано-Франківськ, 2009. – 20 с.
7. Євтух В.Б. Етнічність. Енциклопедичний довідник. – К.: Фенікс, 2012. – 395 с.
8. Іванченко І. Деколонізація //Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К.: Генеза, 1996. – С. 674.
9. Касьянов Г. Теорія націй та націоналізму. – К.: Либидь, 1999 – 352 с.
10. Майборода О. «Внутрішній колоніалізм» //Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К.: Генеза, 1996. – С. 671.
11. Мейс Дж. Геополітичні імплікації етнополітики //Політична думка. – 1995. – № 1. – С.92 – 105.

Форма самостійної роботи – реферати на запропоновану тематику:

1. *Концепції англоконформізму, WASPy, «плавильного котла» в зарубіжній науці: теоретичні постулати, сучасна критика.*
2. *Етнічність як предмет наукових досліджень: плюралізм наукових концепцій.*

3. *Концепції «внутрішнього колоніалізму» та «залежного розвитку» як пояснювальні системи політичної науки: основні тези, критичний аналіз.*
4. *«Внутрішній колоніалізм» як породження та фактор розпаду імперій.*
5. *Концепція «зіткнення цивілізацій»: основні теоретичні постулати та сучасна критика.*
6. *Концепція «уявлених спільнот» Б. Андерсона: західноєвропейський контекст, вітчизняні реалії.*
7. *Модернізація і націоналізм: культурні особливості неєвропейських народів (взаємозв'язок та протиріччя).*
8. *Наростання процесів глобалізації в сучасному світі. Теорії глобалізму та світ-системного аналізу.*

Тема IV. Етнічні суб'єкти політики

План:

1. *Етнополітичні форми існування людства: етнос, народ, етнічна група, етнографічна група*
2. *Нація як суб'єкт і об'єкт політики. Етнічні та політичні нації*
3. *Національна меншина як суб'єкт і об'єкт політики*

Під час підготовки до **першого питання** зверніть увагу на те, що поняття «*етнос*» походить від давньогрецького слова, яке позначало рід, рій, плем'я, групу та народ. В сучасній вітчизняній та зарубіжній науці склався плюралізм визначень сутності цього поняття (і, відповідно – феномену). Так, зокрема, вчений Л. М. Гумільов визначав етнос як: «природно сформований на основі оригінального стереотипу поведінки колектив людей, що існує як енергетична система, яка протиставляє себе таким самим колективам, виходячи з відчуття компліментарності». Відповідно до концепції автора, етнос необхідно вважати живим організмом, який народжується, розвивається та вмирає, або трансформується у якісно новий організм. Вітчизняний дослідник А. Пономарьов визначав етнос як: «усталену спільноту людей, яка історично склалася на певній території і позначена спільністю мови, культури, побуту, психічного складу, єдністю етнічної самосвідомості, зафіксованої у самоназві, а також усвідомленням єдності родового походження і водночас несхожістю на інші етноси».

Відповідно до концепції британського політолога Е. Сміта, атрибутами етносу є: групова самосвідомість; міф про спільних предків; спільна історична пам'ять; одна чи кілька диференційних ознак загальної культури; зв'язок із конкретним «рідним краєм»; почуття солідарності у значної частини населення.

Сучасна наука констатує, що етнос – не просто спільність людей, а перш за все соціальна, органічна система, яка має чітку структуру з глибинними взаємозв'язками між окремими елементами. Практика використання поняття «етнос» передбачає два основних варіанти: 1. Для позначення людських спільнот, які знаходяться на доіндустріальній стадії свого розвитку (в сучасному світі це, переважно – корінні народи Австралії, Південної Америки, нечисленні народи – ізоляти Азії, Африканського континенту тощо); 2. Для позначення цілком модерних спільнот (народів, націй) з метою підкреслення культурної, мовної, конфесійної спорідненості їхніх членів.

Поняття «народ» використовується в сучасній науковій літературі, як мінімум, у чотирьох основних значеннях: 1. Як синонім етносу; 2. Для позначення населення конкретної держави; 3. Для позначення певної соціальної спільності громадян держави, що тільки перебуває на шляху переростання в політичну націю; 4. Для позначення етнічної спільності, яка має право на самовизначення (створення власної держави).

Зверніть увагу на те, що атрибути народу багато в чому подібні до аналогічних ознак етносу: загальний історичний розвиток; усвідомлення єдності; певні спільні духовні цінності; загальна мова. Проте, важливою характеристикою народу є той факт, що, на відміну етносу, народ може існувати як поліетнічна система. Це та спільність, яка за сприятливих обставин переростає у націю.

Окремою категорією сучасної етнополітології, міжнародного законодавства та юридичної практики є категорія «корінний народ». Нею, зазвичай, позначають: аборигенні народи, які знаходяться на доіндустріальній стадії розвитку, або етнічні групи, автохтонні для конкретної території, які не мають за її межами своїх політичних інститутів, проте мають традиції державності. У 2021 році Верховною Радою України

був прийнятий закон «Про корінні народи України», відповідно до якого цей статус отримали кримські татари, кримчаки та караїми.

Етнічна група – частина певного етносу, яка за різних обставин відірвалася від основного етнічного ядра та існує як елемент соціальної структури іншої держави. Зазвичай, перебуваючи в іноетнічному оточенні, така група зберігає свої культурні особливості, діє як організована спільність та зберігає групову ідентичність. За визначенням Енциклопедії «Британіка»: «етнічна група» – це соціальна група або категорія населення, яка відрізняється від інших великих спільнот і консолідована зв'язками раси, мови, національності чи культури». Автори видання особливо наголошують, що етнічна різноманітність – одна з форм соціальної стратифікації більшості сучасних суспільств.

Етнографічна група – частина єдиного етносу, що існує з ним на єдиному етнополітичному просторі, але відрізняється від основного етнічного ядра деякими особливостями матеріальної культури та наявністю подвійної самоназви. Виникнення етнографічних груп пояснюється тривалими контактами етносу з іншими спільнотами на своїй периферії, у результаті чого відбувається взаємна дифузія культур, які контактують. Запам'ятайте, що стосовно України етнографічними групами є: бойки, лемки, гуцули, русини, поліщуки.

Основним завданням Вашої підготовки до **другого питання** є знайомство зі змістом та практикою використання поняття «*нація*» у сучасній науці. Серед вчених існує консенсус щодо визнання нації в якості найвищого рівня розвитку етнічних колективів. Так, український дослідник П.І. Надолішній вважає, що: «Нацією необхідно було б вважати етнос на тій його стадії соціокультурної зрілості, коли він виявляє прагнення до політичного самовизначення».

Проте єдності думок щодо шляхів націогенезисних процесів немає. Так, відповідно до культурологічної концепції нації (К. Реннер): «Нація – це культурна спільність, союз людей, які однаково думають і діють». Психологічна концепція нації (Е. Ренан) визначає націю як: «Щоденний плебісцит, велику солідарність, як результат священних почуттів до жертв, які вже зроблені, і тих, які ще будуть принесені». Історико-економічна концепція (К. Каутський) пов'язує виникнення та існування нації з сучасною ринковою економікою та стимульованою нею стандартизацією всіх аспектів людського життя.

Прихильники примордіалізму відстоюють етнічне розуміння сутності нації, еволюційний шлях її формування. Підкреслюється особлива роль міфології (на цей раз – політичної) у консолідації членів нації та їхньої макро-групової мобілізації.

В свою чергу, модерністи та конструктивісти констатують цілком «сучасну» хронологію формування європейських націй та визначають інжиніринговий вплив на цей процес з боку конкретних представників інтелектуальних, творчих та політичних еліт. Для конструктивістів нація виступає як соціальний проєкт, основою для лояльності членів якого є гарантовані державою: рівність всіх громадян в їх політичних правах, свобода для вибору життєвого стилю та стратегії його реалізації, можливість добровільного визначення етнокультурної ідентичності тощо. Йдеться про так звані «політичні» чи «громадянські» нації (Швейцарія, США).

Основним змістом Вашої підготовки до **третього питання** має стати вивчення наукових концепцій щодо природи, основних ознак та правових основ захисту національних меншин. В якості одного із можливих визначень, можна прийняти наступне: національна меншина – це частина нації, яка внаслідок різноманітних причин існує на території іншої держави. При цьому, основними ознаками національної меншини є: менша чисельність,

порівняно з титульним етносом; відсутність домінуючого соціального та політичного статусу; наявність мовних, релігійних, культурних атрибутів, які відрізняють національну меншину від решти населення країни; вияв почуття солідарності у збереженні цих відмінностей; члени меншини мають громадянство «держави присутності».

Запам'ятайте, що національні меншини є об'єктом захисту з боку міжнародного права. З цією метою створений відповідний комплекс законодавства. Захист прав національних меншин тлумачиться у сучасній міжнародній практиці як неодмінна складова глобального процесу захисту прав людини.

Важливим аспектом у визначенні статусу та прав національних меншин є чітке відокремлення меж самовизначення власне меншин та народів. На відміну від останніх, національні меншини не мають права на політичне самовизначення (утворення власної держави). Зверніть увагу на те, що Конституція України (1996 р.) проводить чіткий поділ між українською нацією, яка трактується в етнічному сенсі, та національними меншинами. Найбільш чітко це виявляється у статтях №№ 10 та 11. Так, наприклад, у статті №11 Конституції стверджується: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України».

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Розкрийте зміст основних наукових понять етнополітології: етнос, народ, етнічна група, етнографічна група, національна меншина тощо. Як зазначені колективи представлені в етносоціальній структурі України?*
2. *Визначте, яке змістовне навантаження має поняття «народ».*

3. *Окресліть основні характеристики етнічного та політичного розуміння нації в умовах українських реалій.*
4. *Чи існує різниця понять «український народ» та «народ України»? Чому в Конституції України закріплено саме перше поняття?*
5. *Тези якого із наукових напрямків (конструктивізму чи примордіалізму) у тлумаченні природи нації здаються Вам найбільш переконливими. Обґрунтуйте Вашу відповідь.*
6. *Наскільки актуальною для сучасної людини є етнічна ідентичність? Обґрунтуйте Вашу точку зору.*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вівчарик М. М. Україна: від етносу до нації. Навчальний посібник. – К.: Вища школа, 2004. – 240 с.
2. Гобсбаум Е. Нації і націоналізм, починаючи з 1780 року: програма, міфи, реальність – К.: Укр. Центр духов.культури, 2010. – 288 с.
3. Гутковська І.В. Трансформація концепції етнічності (кінець ХІХ – початок ХХІ століття): автореф.дис.к.і.н. – Івано-Франківськ, 2009. – 20 с.
4. Євтух В.Б. Етнічність. Енциклопедичний довідник. – К.: Фенікс, 2012. – 395 с.
5. Касьянов Г. Теорія націй та націоналізму. – К.: Либидь, 1999 – 352 с.
6. Кузик П. Нація у контексті сучасних наукових досліджень //Людина і політика. – 2001. – №5. – С. 86 – 90.
7. Нагорна Л.П. Регіональна ідентичність: український контекст. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
8. Панчук М., Євтух В., Войналович В., Котигоренко В., Калакура О., Кочан Н., Макаренко Н., Горбань Т., Ляшенко О., Ковач Л. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: [Монографія] – К., Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. – 396 с.

9. Права людини в поліетнічному суспільстві /упорядник: А.Є. Санченко — К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2004, - 200 с.
10. Руденко Ю. Ю. Проблеми концептуалізації поняття «нація» в українській науці та практиці //Політикус. – 2020. Вип 3. – С.7 – 12.
11. Степико М. Т. Сучасний стан становлення української політичної нації //Стратегічна панорама. – 2004. – №1. – С.84 – 90.
12. Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації / Аналітична доповідь. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 160 с.
13. Томашевська Є.І. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: досвід ратифікації в Україні //Політикус. – 2021. Вип 2. – С.155 – 160.
14. Українська політична нація: генеза, стан, перспективи. Монографія/За ред. Крисаченка В. – К.: НІСД, 2004. – 648 с.

Форма самостійної роботи – реферати на запропоновану тематику:

1. *Політична нація: шляхи утворення, сценарії існування.*
2. *Етнічні нації як суб'єкти політики: специфіка генезису, функціонування в умовах глобалізації.*
3. *Етнос як об'єкт наукових досліджень: плюралізм концепцій.*
4. *Трактування основних етнополітологічних понять в законодавстві України.*
5. *Національні меншини як суб'єкт та об'єкт політики: світові реалії, вітчизняна практика.*
6. *Корінні народи як різновид етнополітичних колективів: правові основи захисту, українські реалії.*
7. *Національні меншини та право на політичне самовизначення: теорія та практичний вимір.*

Тема V. Тенденції світових етнополітичних процесів

План:

1. *Етнічна інтеграція та етнічна диференціація: чинники та особливості розгортання в сучасному світі*
2. *Асиміляція: її основні форми та інструментарій.*
3. *Процеси інтеграції та диференціації на європейському континенті: етнічний вимір.*

Свою підготовку до **першого питання** Ви маєте розпочати із з'ясування чинників, які впливають на характер та загальну спрямованість етнічних процесів. До таких чинників зазвичай відносять: *тип адаптаційних практик конкретної групи (міграція, адаптація, гомеостаз); культурну дистанцію колективів, які контактують (особливості мови, релігії, тип родини, культурно-господарський тип тощо); тип розселення групи (компактний/дисперсний); ступінь урбанізації суспільного простору груп, які контактують; цінності правлячих груп (трайбалізм, етноцентризм, націоналізм, мультикультуралізм) і т.ін.*

Узагальнюючи всю багатоманітність траєкторій, по яким розгортаються етнічні процеси в сучасному світі, їх можна звести до двох основних тенденцій: 1. Етнічної дезінтеграції та 2. Етнічної інтеграції.

Етнічна дезінтеграція – це процес, під час якого від первісної етнічної спільності відокремлюється той чи інший етнічний колектив. Її причинами, відповідно до К. Дойча, потенційно можуть виступати наступні: зростання утисків у різних сферах або всієї етнічної групи, або окремих її членів; посилення мобілізації етнічної спільноти; зростання культурної, регіональної та інших видів диференціації. До основних різновидів етнічної дезінтеграції відносяться: етнічна парцеляція (поділ спочатку єдиного етносу на декілька

нових); етнічна сепарація (відділення певної частини етнічного колективу, що стає з часом самостійним етносом); етнічна дисперсизація (розсіювання спочатку єдиного етносу невеличкими групами).

В свою чергу *етноінтеграційні процеси* посилюють культурну сталість соціально-політичної системи, хоч і не передбачають обов'язкової гомогенізації етнічної структури конкретного суспільства. Об'єднувальні процеси в етнічному середовищі також мають низку різновидів: етнічна консолідація (згуртування представників різних етнічних колективів навколо єдиної мети під впливом внутрішньополітичних та/або зовнішньополітичних чинників); етнічна асиміляція (передбачає «розчинення» представників одного чи декількох етносів у середовищі іншого/інших); етнічна інтеграція (взаємопроникнення, фіксація, метисація етнічних культур різних груп, результатом чого може постати нова етнополітична спільнота на зразок політичної нації).

Предметом Вашого розгляду у **другому питанні** має бути етнічна асиміляція. У найбільш узагальненому вигляді вона може бути утлумачена як результат непропорційних об'єднавчих етнічних процесів, наслідком яких є певні зміни в етнічній структурі країни. Важливо також акцентувати увагу на тому, що етнічна асиміляція по-різному розгортається та призводить до різних результатів на рівні поколінь представників тої групи/груп, яка/які намагаються «увійти» до соціального простору приймаючого колективу. Так, на першому поколінні, процеси етнічної асиміляції (за умови її добровільного характеру) розвиваються досить жваво: нові мігранти активно переймають мову домінуючого колективу, намагаються максимально повно відповідати його етнокультурним стандартам. Найбільших результатів цей процес дає на рівні другого покоління представників групи, яка добровільно асимілюється. Проте, на рівні третього покоління (онуки перших мігрантів) спостерігається повернення до етнічних коренів, намагання зберегти особливості етнічності своєї групи.

Зверніть увагу також і на те, що асиміляція відноситься вченими до різновиду етно-трансформаційних процесів: поглинання однієї етнічної групи призводить до неминучих змін у культурі того колективу, який асимілює.

Дослідник П. Ван Ден Берг констатує, що асиміляція здійснюється більш інтенсивно, якщо: а) Етноси споріднені між собою; б) Між ними існує велика культурна схожість; в) Один із контактуючих колективів є набагато меншим за своєю чисельністю; г) Група, що «розчиняється», має нижчий соціальний статус; д) Одна з контактуючих етнічних груп територіально розпорошена.

Окремим різновидом асиміляції є насильницька асиміляція пов'язана з цілеспрямованою політикою державних інститутів по відношенню до меншинних етнічних колективів. Цей різновид асиміляції передбачає етноцид та геноцид в якості своїх стратегій. Етноцид – різновид етнонаціональної політики, спрямований на руйнування системних зв'язків у народі, який асимілюється, стимулювання його представників до прийняття іншої етнічної ідентичності. Основними методами цього процесу можна вважати: розмиття меж етнічної території, зміна її статусу; витиснення корінної групи з території шляхом переселення інших етнічних груп; відкриту депортацію; соціальну сегрегацію; лінгвоцид тощо.

Геноцид – антигуманна тактика фізичного нищення «чужих» етнічних колективів, при збереженні життя лише невеличкої кількості (як правило молодших за віком) представників цих груп. Геноцидні практики є об'єктом осуду сучасної світової спільноти та заперечуються нею в якості прийнятної інструментарію етнополітики держав.

Під час підготовки до **третього питання** зверніть увагу на те, що на європейському континенті сьогодні фіксуються приклади як етноінтеграційних, так і етно-дезінтеграційних процесів. З одного боку,

процеси європейської економічної інтеграції стимулюють наближення народів Західної Європи один до одного, сприяють зниженню актуальності конфліктів історичної пам'яті, поліпшують крос-культурні зв'язки між різними регіонами та регіональними спільнотами Європи. З іншого боку, процеси демократизації та лібералізації внутрішньої політики країн регіону сприяють активізації та політизації численних малих народів Європи, підбурюючи їхні еліти до політичної боротьби за автономію або воскресення колишніх держав. Відтак, особливої актуальності набули такі приклади етнодиференціюючих процесів, як: боротьба басків та каталонців за незалежність від Іспанії, рух шотландців за незалежність від Великобританії, загострення етномовних суперечок між фламандцями та валлонами в Бельгії, воскресення регіоналістських рухів Провансу та Лангедоку у Франції тощо.

В найбільш драматичний спосіб процеси етнічної дезінтеграції розгорнулися наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в регіоні Південної (розпад колишньої Югославії) та Східної Європи.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Які чинники, що визначають зміст, темпи та спрямованість етнічних процесів, Ви можете назвати?*
2. *Чи погоджуєтеся Ви з висловом про те, що в сучасному світі саме міста стають «лабораторіями етнічності»?*
3. *Які чинники спричиняють процеси добровільної асиміляції? Чи буває вона абсолютно повною за своїми результатами?*
4. *До наслідків якого із процесів (етнічної інтеграції чи етнічної дезінтеграції) належать такі явища, як: «чайна-тауни», «етнічне підприємництво», «етнічна злочинність» тощо. Обґрунтуйте свою думку.*
5. *Чи можете Ви згадати приклади застосування інструментарію примусової асиміляції по відношенню до українського народу в минулому?*

6. *Чи можете Ви навести приклади процесів етнічної сепарації в сучасному світі? Як вони позначаються на політичній стабільності окремих країн, регіонів?*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алмаші І. М., Алмаші М. М., Бисага Ю. М. Правовий статус корінних народів: Монографія. – Ужгород: Вид-во Ужгородського нац. ун-ту, 2004. – 103 с.
2. Барабашук Г.В. Соціальна ідентичність особистості: теоретичний аналіз розвитку проблеми //Психологічні перспективи: збірник наукових праць – 2014. – Вип.24. – С.20 – 34.
3. Вдовичин І.Я., Наумкіна С.М. Формування комплексної міграційної політики як умова забезпечення стабільності країн ЄС //Політикус. – 2019. Вип 2. – С.22 – 27.
4. Дідух М.Л. Соціально-психологічні закономірності етнічної індивідуації: автореф.док.псих.н. – К.: Інститут психології ім. Г.Костюка, 2016 – 38 с.
5. Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / О. Б. Беренштейн, Н. А. Зіневич, В. Т. Зінич та ін. За ред. В. І. Наулка. – К.: Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами. нац. меншин України, 2001. – 424 с.
6. Євтух В. Б., Трощинський В., Аза Л. А. Міжетнічна інтеграція. – К.: нац.університет ім. Т.Шевченка, 2003. – 58 с.
7. Євтух В. Б. Етносуспільні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій. – К.: ВД «Стилос», 2004. – 243 с.
8. Кривицька О.В. Демаркаційні лінії в етнополітичному просторі України [монографія] / О.В. Кривицька. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 328 с.

9. Майборода О.М. Етнічність у міжнародній системі / О.М. Майборода. Вид. 2-е, випр. і допов. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017 – 448 с.
10. Осіпов О. Парадигма транзиту, неопатримоніалізм і етнічні проблеми у пострадянському просторі //Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2017. – №2. – С.77 – 97.
11. Панчук М., Євтух В., Войналович В., Котигоренко В., Калакура О., Кочан Н.,Макаренко Н., Горбань Т., Ляшенко О., Ковач Л. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: [Монографія] – К.: Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. – 396 с.
12. Перогті А. Виступ на захист полікультурності, Львів: Кальварія, 2001 – 128 с.
13. Підскальна О. Мультикультуралізм як феномен постсучасного світу, Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. ІФ Кураса НАН України, 2016 Вип. 3-4, Вид-во: Національна академія наук України.
14. Узун Ю.В. Управління міграційними процесами: глобальні та регіональні тенденції // Політикус. – 2019. Вип 2. – С.56 – 65.
15. Шуліка А.А. Мігранти в сучасному прекаріаті: політичні особливості міжгрупової взаємодії //Політикус. – 2019. Вип 2. – С.17 – 21.
16. Явір В.А. Формування етнонаціональної стійкості в умовах російсько-української війни //Політикус. – 2022. Вип 1. – С.201 – 205.

Форма самостійної роботи – реферати на запропоновану тематику:

1. *Активізація національних рухів в сучасному світі: причини, актуальні наслідки.*
2. *Геополітичні зміни в Центральній та Східній Європі: роль етнічного та конфесійного чинників.*
3. *Інтеграційні процеси в Західній Європі: рівні, засоби, поточні результати.*
4. *Процеси етнічної диференціації та інтеграції на пострадянському просторі: наукова рефлексія, практичний вимір.*
5. *Етнічний сепаратизм чи етнічна інтеграція: сутність сучасних етнонаціональних процесів в світі.*

Тема VI. Етнонаціональні конфлікти в політичних процесах сучасності

План:

1. *Сутність та причини виникнення етнонаціонального конфлікту*
2. *Структура та динаміка етнонаціонального конфлікту*
3. *Засоби управління та нормалізації етнонаціональних конфліктів*

Під час підготовки до **першого питання** зверніть увагу на те, що феномен конфлікту (зокрема і етнонаціонального) є об'єктом дослідження одразу декількох наук: політології, соціології, психології, конфліктології. Переважна більшість представників різних наукових напрямків та шкіл вважають, що конфлікт – природний прояв складної структури суспільства. Це, в свою чергу, стимулює аналітиків та практиків до розробки відповідного інструментарію щодо регулювання та управління етнонаціональними конфліктами. *Етнонаціональний конфлікт* (далі – ЕНК) – це різновид конкурентної взаємодії двох або більше етнічних колективів, які оспорюють один у одного життєво важливі ресурси. Від власне міжетнічного конфлікту, етнонаціональний конфлікт відрізняється широким використанням інститутів та ресурсів, які знаходяться під контролем держави. Для підкреслення цієї специфіки в сучасній науці досить часто використовується інше поняття – етнополітичний конфлікт.

Запам'ятайте, що від інших різновидів конфліктів в сфері політики, ЕНК відрізняється наступними рисами: *дегуманізацією противника; особливою напруженістю; значною тривалістю; надзвичайною складністю у врегулюванні.*

Зверніть увагу на те, що у поясненні причин виникнення міжетнічних конфліктів склалися та існують дві, однаково достеменні пояснювальні системи: 1. *Теорія конфлікту стереотипів*: етнічні групи виникають і існують завдяки загальному походженню, проживанню, відданості та лояльності своїх членів. Одночасно зазначені фактори відрізняють, відокремлюють цю групу від інших колективів. Етнічний стереотип, що формується в процесі розвитку загальної культури, веде до зростання ксенофобії, а невірна інтерпретація етнічної культури чужої групи породжує конфлікт (У. Самнер «Народні звичаї»);

2. *Теорія реалістичного групового конфлікту*: причиною міжгрупових конфліктів є реальний конфлікт групових інтересів еліт певних груп. Реальний конфлікт інтересів і наявність ворожої етнічної групи є причиною відчуття наявності загрози членами конкретної спільноти. Це, в свою чергу, стимулює появу колективного бажання дати опір такій загрозі, сприяє зростанню внутрішньої групової солідарності, кристалізації групової ідентичності, зміцненню групової замкнутості, обмеженню можливості виходу із групи її членів, посиленню покарання членів за девіантну поведінку (Р. Лівайн, Д. Кембелл: «Етноцентризм: теорії конфліктів, етнічних відносин та групової поведінки»).

У політичній практиці основними причинами виникнення ЕНК є: протидія самовизначенню народу, який має на це право; порушення прав національних меншин; протидія інтеграційним тенденціям, що розгортаються в середовищі розділених народів; територіальні претензії держав; економічні, культурні, психологічні утиски із боку домінуючої групи у складі багатонаціональної держави тощо.

Для пострадянського простору причини загострення ЕНК є наступними: завершення Холодної війни та крах моделі «зовнішнього ворога»; наслідки етнонаціональної політики минулого (тоталітарного) режиму; крах старих

форм соціальної ідентичності та кризові явища сучасності; недоліки системи політичної соціалізації молоді та проникнення деструктивних ідеологічних вчень в культурний простір етнонаціональних спільнот, які опинилися у системній кризі, та ін.

Об'єктом Вашої уваги у **другому питанні** має бути *структура етнонаціонального конфлікту*. Вона складається із наступних елементів: *джерело конфлікту* – висловлює сутність розбіжностей між учасниками суперечки (культура, релігія, раса, економіка тощо); *привід для конфлікту* (конкретні події, які послужили початком активних дій сторін по відстоюванню своїх інтересів, цілей, позицій у відносинах з конкурентом); *актори конфлікту* (безпосередні та латентні); *уявлення та сприйняття акторів конфлікту щодо його сутності* (розкривають суб'єктивне бачення учасників конфлікту щодо його природи, джерел виникнення, результатів вирішення конфлікту, образ супротивника тощо); *інструментарій конфлікту* (типові ресурси конкурентної взаємодії, застосовувані сторонами); *характер конфлікту* (розкриває найбільш типові відносини конкуруючих сторін, здатність до модифікації предмета суперечки, залучення посередників тощо).

Зверніть увагу на те, що *динаміка ЕНК*, як правило, має синусоїдальну подібність та розгортається через наступні етапи: накопичення конфліктного потенціалу взаємовідносин сторін – перший максимум конфліктного протистояння – часткову розрядку внаслідок виснаження ресурсів – перший мінімум конфліктного протистояння – наступний етап зростання конфліктності й т.д.

Запам'ятайте, що динаміка конфлікту може бути перетворена через вплив зовнішніх (дії посередників та/або арбітрів) та внутрішніх (вичерпання ресурсів для конфліктної взаємодії, зменшення актуальності джерела суперечки, зникнення одного із контрагентів тощо) чинників.

Варіанти результатів ЕНК дають підстави класифікувати їх за наступними різновидами: 1. *Конфлікти «з нульовою сумою»* (перемога однієї з конфліктуючих сторін обертається поразкою іншої); 2. *Конфлікти з «ненульовою сумою»* (існує хоча б один спосіб досягнення взаємної згоди); 3. *Конфлікти «з негативною сумою»* (всі учасники виявляються в програші по завершенню активної фази конфлікту).

Під час підготовки до **третього питання** запам'ятайте, що управління конфліктами являє собою форму цілеспрямованого впливу на різні компоненти конкурентної взаємодії сторін, що припускає підвищення відповідності їхнього стану свідомим намірам того або іншого суб'єкта. Відповідно до цього, стратегіями управління ЕНК можна вважати: *ініціювання конфлікту* (свідоме загострення наявних міжетнічних протиріч із метою провокації ситуації, яку можна було б використати більш ефективно, ніж супротивник); *рутинізація конфлікту* (продлонгація протистояння з метою отримання вигоди від збереження конфлікту); *попередження конфлікту* (недопущення його переходу до ескалованих форм); *врегулювання конфлікту* (повне або часткове зняття протиріч сторін); *розв'язання конфлікту* (усунення підстав самого конфлікту); *витіснення конфлікту* (перенесення протистояння із публічної до латентної сфери відносин, іншого рівня політичного життя тощо).

Запам'ятайте, що основними засобами врегулювання ЕНК є: *переговори* (обов'язкова умова – участь уповноважених осіб); *посередництво* (обов'язкова умова – авторитетність, впливовість та незаангажованість посередника); *арбітраж* (передбачає наявність інструментів впливу на ситуацію в арбітра); *обов'язковий арбітраж* (наявність силового інструментарію в арбітра).

Таким, що заслуговує на Вашу увагу, є факт того, що система організацій, покликаних сприяти розв'язанню політичних (в тому числі і

ЕНК) конфліктів, знаходиться на даному етапі історичного розвитку у глибокій системній кризі (Рада безпеки та Комітет з прав людини ООН, Міжнародний суд у Гаазі, ОБСЄ тощо).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Яке місце в етнічному конфлікті належить психологічному факторові?*
2. *Як впливають на виникнення етнонаціональних конфліктів поведінкові та культурні стереотипи груп, що контактують?*
3. *Які тактики та стратегії врегулювання етнонаціональних конфліктів Ви можете назвати?*
4. *З яких відомих Вам елементів складається структура ЕНК?*
5. *Під впливом яких чинників розгортається динаміка ЕНК?*
6. *Які технології управління конфліктом Ви можете згадати? Чи простежується взаємозв'язок їхньої ефективності із фазами розгортання динаміки ЕНК?*
7. *Які причини загострення етнонаціональних проблем в посттоталітарних та посткомуністичних країнах Ви можете назвати?*
8. *Охарактеризуйте світовий досвід вирішення міжетнічних та міжнаціональних конфліктів на Європейському континенті. Як Ви можете охарактеризувати явище «заморожених» конфліктів?*
9. *Які міжнародні організації беруть участь у врегулюванні міжетнічних конфліктів? Як Ви можете охарактеризувати їх ефективність у виконанні поставлених завдань?*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горовіц Д.Д. Міжетнічні конфлікти. – Х.: Каравела, 2004 – 684 с.
2. Загальнонаціональна та регіональна ідентичність громадян України у зв'язку з подіями на Донбасі в 2014 – 2016 роках. Аналітична доповідь
URL <http://www.niss.gov.ua/articles/2224/>

3. Картунов О. Концепції прав людини та прав етноменшини: від конфлікту до компромісу //Політичний менеджмент. – 2005. – №2. – С. 3 – 23.
4. Кіссе А. Новітні концепції етнічного конфлікту //Політичний менеджмент. – 2005. – №3. – С. 10-23.
5. Кіссе А. Сучасна етноконфліктологія: від концептуальної до проблемної парадигми //Держава і право. Серія: Юрид. та політ. науки. – 2005. – Вип.27. – С. 653 – 657.
6. Котигоренко В.С. Етнічний аспект політичних відносин в Україні: фактори конфліктогенності //Наук.пр. іст.ф-ту Запорізького національного університету. – 2010. – Вип.28. – С.289 – 293.
7. Кузнєцова А. Емпірична репрезентація втілення інтеркультурної політики на прикладі мережі європейських міст //Соціологічні студії. – 2016. – №2. – С.47 – 51.
8. Майборода О.М. Етнічність у міжнародній системі / О.М. Майборода. Вид. 2-е, випр. і допов. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017 – 448 с.
9. Мосора М.А. Особливості сепаратизму в Європейському Союзі у контексті концепції “Європи Регіонів” //Прикарпатський вісник НТШ. Сер. Думка. – 2017. – №5/6. – С.148 – 158.
10. Пахоменко С. Фактор ідентичності в українській кризі: приклад Донбасу / С. Пахоменко //Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія, 2015. – Вип. 12. – С. 246 – 253.
11. Сенюшкіна Т. О. Попередження і врегулювання етнічних конфліктів: державно-управлінський вимір (проблеми теорії, методології, практики). Монографія. – Одеса: ОРІДУ. – 2005. – 367 с.
12. Явір В. А. Формування етнонаціональної стійкості в умовах російсько-української війни //Політикус. – 2022. Вип 1. – С.201 – 205.

13. Яхно Т.П. Конфліктологія та теорія переговорів. – К.: Центр уч. Літ-ри., 2012. – 176 с.

Форма самостійної роботи – реферати на запропоновану тематику:

1. *Протиріччя та конфлікт як форми та реалії етнополітичного життя сучасного світу.*
2. *Етнонаціональні проблеми в країнах Західної Європи: оцінка конфліктного потенціалу.*
3. *Етнонаціональні конфлікти на пострадянському просторі: ретроспектива та сучасний стан.*
4. *Феномен «заморожених» ЕНК: причини, сучасний стан, перспективи вирішення.*
5. *Роль міжнародних організацій у врегулюванні міжетнічних конфліктів: критичний аналіз.*
6. *Психологічні чинники в етнонаціональних конфліктах: наукове осмислення, практичний прояв.*

Тема VII. Національна свідомість та національна ідея як чинники політики.

План:

1. *Коллективна свідомість як визначна характеристика існування національної спільноти*
2. *Національна ідея: її структура та роль в існування націй.*
3. *Національна ідея в сучасній Україні: структура, зміст, політичні виміри*

Під час підготовки до **першого питання** запам'ятайте, що будь-який народ або нація є великою анонімною соціальною групою: його члени ніколи

не будуть знати всіх інших безпосередньо. Відтак, в таких соціальних умовах, єдиною гарантією солідарної колективної дії є наявність у свідомості критично значущої більшості членів конкретної спільноти спільних ціннісних детермінант, уявлень про бажані рубежі суспільного розвитку, припустимі тактики та стратегії досягнення успіху тощо. Інакше кажучи, сучасна національна спільнота – це спільність ментальна, психологічна. Політичні та економічні інститути виступають лише задовільною, але не вирішальною підставою для існування нації як суб'єкту політичної дії та взаємодії.

Виходячи з цього, національна свідомість – це різновид свідомості великої соціальної групи, що ґрунтується на колективних уявленнях про цінності, норми, зразки поведінки, які, в свою чергу, визначають співвіднесення індивіда з конкретною етнополітичною групою. Особливо слід запам'ятати, що національна свідомість має на собі відбиток інших форм групової свідомості: вона завжди будується за принципом протиставлення «Ми – Вони», відчуває на собі значний вплив етнічних стереотипів та автостереотипів, є достатньо конфронтаційною у кризові моменти існування національної групи тощо. Беззаперечною істиною є той факт, що основою формування національної свідомості є етнічна свідомість зі всіма притаманними останній атрибутами. Поряд із цим (і на відміну від етнічної свідомості), політична свідомість нації є тісно пов'язаною з ідеологічними цінностями та конструктами, а провідну роль в ціннісній системі національної свідомості посідає ідея державної незалежності.

Зверніть увагу на те, що сучасна етнополітологія визначає в якості провідних атрибутів національної свідомості наступні:

1. Формується тривалий час, але у своєму «сформованому» вигляді виступає у якості надзвичайно стійкого соціально-ментального феномену;

2. Має значні мобілізаційні здібності, особливо в моменти системних криз в житті конкретної етнополітичної спільноти;
3. В разі втрати політичних інститутів здатна тривалий час визначати колективні практики спільноти;
4. Має здатність до швидкого поновлення;
5. Відіграє особливе значення в практиках ідентифікації особи в умовах, коли інші соціальні групи знаходяться в кризі або зруйновані.

Національна самосвідомість виступає в якості динамічної складової свідомості індивіда та передбачає усвідомлення власної національної приналежності, визнання специфічних рис своєї нації, а також раціональне ставлення до групових цінностей, соціальних ролей та норм поведінки. Національна самосвідомість є притаманною переважно еліті конкретної спільноти та відіграє певну роль у процесі політичної соціалізації молоді. Важливим аспектом національної самосвідомості окрім рефлексії щодо історичного самовизначення «своєї» спільноти, є також і раціональна оцінка успіхів та помилок, які були зроблені в процесі цього самовизначення. Саме тому компонентами національної самосвідомості виступають не лише конструкти на зразок «національної безпеки» та «національного інтересу», але й «національної відповідальності, «національної провини» та «національної спокути»

Під час підготовки до **другого питання** плану, зверніть увагу на те, що національна ідея – це провідна мета нації, предмет її колективних устремлінь на конкретному етапі історичного розвитку. У найбільш узагальненому вигляді, національна ідея – це пояснення доцільності колективного співіснування в межах єдиного етнополітичного та інституційного простору. Як правило, провідним суб'єктом творення національної ідеї виступає політична та інтелектуальна еліта конкретного етнополітичного організму.

На додаток до цього, як пояснювальна система, національна ідея містить в собі конструкти двох основних рівнів: рівня національної ідеології (інтелектуальний) та рівня національної психології (міфологічний). Змістовне наповнення національної ідеї можна передати за допомогою наступної схеми:

Національна ідея	Інтелектуальний рівень	Зміст
	Форма існування: національна ідеологія, розроблена елітою. Складна теоретична система	Національний інтерес: - всеохопна концепція внутрішньо - та зовнішньополітичної діяльності держави, інтегрований вислів інтересів всіх членів суспільства
	Психологічний рівень	Зміст
	Форма існування: соціальна міфологія. Емоційно-образне сприйняття дійсності.	Ідеологеми «другого рівня»: Ідея заможної нації, соціальної справедливості та солідарності, екологічної безпеки тощо

У третьому питанні зверніть увагу на те, що українська національна ідея – інтегративна система ціннісних пріоритетів, які функціонують як на рівні особистісному, так і колективному. Важливими акторами формування національної ідеї в Україні виступають як інститути політичної соціалізації молоді (родина, освітні заклади, політичні партії та суспільні організації, держава в цілому), так і окремі індивіди: митці, громадські діячі, політики, які завдяки своєму баченню «ідеального стану» суспільства та відповідних адміністративних важелів, сприяють мобілізації колективних зусиль у напрямку досягнення певної моделі суспільного розвитку.

Уважно проаналізуйте інаугураційні промови Президентів України (В. А. Ющенко, П. О. Порошенко, В. О. Зеленського) для з'ясування того, який саме зміст до національної ідеї вони вкладали.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Які риси національної свідомості та національної самосвідомості наділяють їх статусом визначальних чинників буття національної спільноти?*
2. *Чи може бути у нації як великої анонімної соціальної групи спільна ідея? Обґрунтуйте свою відповідь.*
3. *Як впливає на мобілізаційний потенціал національної ідеї наявність у суспільстві різних моделей історичної пам'яті?*
4. *Який зміст повинна мати українська національна ідея аби стати консолідуючою силою вітчизняного суспільства?*
5. *Визначте ставлення різних політичних сил України до ролі і змісту:*
 - a). *національної ідеї;*
 - b). *націоналізму як суспільного явища.*
6. *Як Ви оцінюєте сучасний рівень національної свідомості в нашому суспільстві?*
7. *На основі відомих Вам соціологічних даних та фактів суспільного життя покажіть регіональні особливості політичної ідентифікації населення України. Чи долаються ці відмінності з плином часу. Які зовнішні та внутрішні чинники сприяють цьому?*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вишняк О. Регіональні моделі масової історичної свідомості в соціологічному вимірі //Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2016. – №2. – С.39 – 62.

2. Гентшель Г., Целер Я.-П. Мови і коди в центральних регіонах України: думки та атитюди //Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2017. – №1. – С.103 – 127.
3. Денисюк С. Політична міфотворчість як технологія впливу на суспільну свідомість //Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2015. – Вип.27. – С.55 – 60.
4. Етнічна історія народів Європи. Історико-етнологічні дослідження і національна ідея. – К.: Унісерв, 2001. – 140 с.
5. Євсєєва Г. П. Державна мовна політика та українська національна ідея. – Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2010. – 335 с.
6. Жаровська І. Роль феномену національної свідомості у державно-правовому просторі //Вісник національного університету «Львівська політехніка», 2017. – №876. – С.56 – 60.
7. Загальнонаціональна та регіональна ідентичність громадян України у зв'язку з подіями на Донбасі в 2014 – 2016 роках. Аналітична доповідь URL<http://www.niss.gov.ua/articles/2224/>
8. Кармазіна М. Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Донецька. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України – 2016, 232 с.
9. Костюк Т. Українська національна ідея: політико-методологічні засади формування //Політичний менеджмент. – 2010. – №6. – С.28 – 34.
- 10.Кривицька О. Лімітрофна ідентичність крізь призму феномену пограниччя / Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. Вип. 3-4 (83-84) – С. 298 – 313.

11. Осіпов О. Парадигма транзиту, неопатримоніалізм і етнічні проблеми у пострадянському просторі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2017. – №2. – С.77 – 97.
12. Пахоменко С. Фактор ідентичності в українській кризі: приклад Донбасу/ С. Пахоменко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія, 2015. – Вип. 12. – С. 246 – 253.
13. Ситник П.К., Дербак А.П. Проблеми формування національної самосвідомості в Україні. Монографія. – К.: НІСД, 2004. – 226 с.
14. Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації / Аналітична доповідь. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 160 с.

Форма самостійної роботи – реферати на запропоновану тематику:

1. *Національна, соціальна та демократична ідеї: їх співвідношення та взаємодія.*
2. *Українська національна ідея: історія і сучасність.*
3. *Політика національної пам'яті в сучасній Україні: регіональні особливості, загальнонаціональний контекст.*
4. *Національна самосвідомість: шляхи та засоби формування, специфіка прояву у політичній сфері.*
5. *Етнічні, економічні, геополітичні чинники формування національної свідомості молоді в сучасній Україні.*
6. *Діяльність Інституту національної пам'яті в Україні: критичний аналіз.*
7. *Політика пам'яті в сучасній Україні: зміст, засоби, актуальні результати.*

Тема VIII. Націоналізм як суспільно-політичне явище

План:

1. *Інтерпретація сутності націоналізму в політичній науці.*
2. *Націоналізм як чинник політичного процесу сучасності.*

Під час Вашої підготовки до **першого** питання слід зосередитися на наукових концепціях сучасних дослідників сутності націоналізму (Е. Гелнера, Е. Сміта, Е. Гобсбаума, К. Калхуна й ін.). Зверніть увагу на те, що серед тлумачень сутності націоналізму зарубіжними авторами чітко фіксується дихотомія в оцінках: переважно негативні оцінки отримують прояви т.зв. «етнічного» націоналізму, які провокують ксенофобську риторику професійних політиків та пересічних громадян, реалізуються у практиках групової сегрегації, геноциду тощо. В свою чергу, позитивні оцінки отримують прояви «громадянського» націоналізму, що втілюються у практичній реалізації таких концептів, як: «національний суверенітет», «національний інтерес», «національна безпека» та не пов'язані із порушенням норм міжнародного гуманітарного права.

На особливу Вашу увагу заслуговує порівняльне дослідження Р. Брюбейкера «Переобрамлений націоналізм», в якому ретельно проаналізовані націоналістичні внутрішньо – та зовнішньополітичні практики двох періодів: по завершенню Першої світової війни та після розвалу соціалістичного табору наприкінці ХХ ст. Спробуйте знайти приклади для наступних різновидів націоналізму, які наводить американський дослідник:

1. Націоналізм титульних націй;
2. Транскордонний націоналізм;

3. Націоналізм національних меншин.

Як одна із альтернатив класифікації націоналістичних політичних практик, на Вашу увагу заслуговує схема, запропонована Е.Д.Смітом, відповідно до якої відокремлюються:

1. *Територіальний націоналізм:*

А) Як рух перед досягненням незалежності: сповідує концепцію громадянської або територіальної нації, намагається позбутися колоніальної залежності та створити власну державу.

Б) Як рух після досягнення незалежності: намагається інтегрувати етнічно-різноманітне населення до нової політичної спільноти та створити територіальну націю.

2. *Етнічний націоналізм:*

А) Як рух перед досягненням незалежності: сповідує етнічно-генетичну концепцію нації, намагається відокремитися від більшої політичної одиниці та сформувати етнічну націю

Б) Як рух після досягнення незалежності: намагається вийти за власні політичні межі та приєднати до власного етнополітичного простору етнічних «родичів» із сусідніх держав.

У **другому питанні** зосередьте Вашу увагу на аналізі основних етапів розвитку націоналізму як суспільно-політичного феномену та з'ясуванні ступеню впливу націоналістичних практик на політичний процес періоду Нової та Новітньої історії. Проаналізуйте, як змінювався склад акторів націоналістичних практик, ареал їхнього прояву, інструментарій, що використовувався задля досягнення групових політичних цілей. Спробуйте

надати прогноз щодо долі націоналізму як політичного феномену в умовах процесу глобалізації, який поглиблюється.

Окремим аспектом Вашої підготовки до даного питання є звернення до парадоксів, які породжує під час колективних політичних практик феномен націоналізму. Тут варто зосередитися на таких складових проблеми, як: інтерпретація націоналістичними ідеологами соціальної структури суспільства, природи нації як актора політичного життя, ролі політичних лідерів в управлінні суспільно-політичними та культурними процесами, співвідношення із типами економік тощо.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. Назвіть основні теоретичні постулати авторів, які інтерпретують феномен націоналізму: а) позитивно; б) негативно; в) ставляться до нього амбівалентно.
2. Чи варто сутнісно розрізняти «етнічний» та «громадянський» різновиди націоналізму? Обґрунтуйте Вашу точку зору.
3. Який зміст слід вкладати у поняття «націоналізм національних меншин»? Чи можете Ви навести цьому приклади?
4. Чи існує відмінність між «етноцентризмом» та «націоналізмом» у проявах в політичному процесі?
5. Чи є приклади прояву «націоналізму історичних Батьківщин» у сучасному політичному процесі в регіоні Східної Європи?

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму. 2-е, перероб. вид. Пер. з англ. В. Морозова. – К.: Критика, 2001. – 271 с.

2. Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм: статус нації та національне питання у новій Європі. – Львів: Кальварія, 2006. – 280 с.
3. Грицак Я. Страсті за націоналізмом: Історичні есеї. – К.: Критика, 2004. – 344 с.
4. Гула Р.В. Націоналізм, патріотизм та інтернаціоналізм: методологічні та праксеологічні аспекти //Український історичний журнал. – 2016. – №6. – С.175 – 191.
5. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм / Пер. з англ. та передмова Г. Касьянова. – К.: Таксон, 2003. – 300 с.
6. Калхун К. Национализм – Режим доступу до ресурсу:| Либрусек (librusec.pro)
7. Касьянов Г. «Нації» і «націоналізм»: слова і терміни //Український історичний журнал. – 1999. – №2. – С.3 – 14.
8. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
9. Націоналізм. Антологія. – К.: Смолоскип, 2000. – 684 с.
- 10.Розумний М. Суспільні ідеї як чинник націотворення //Сучасність. – 2002. – №6. – С. 84 – 95.
- 11.Ситник Г.П. Концептуалізація соціального явища «національна безпека» в теорії і практиці публічного управління //Науковий часопис Академії національної безпеки. – 2019. – №1/2. – С.8 – 30.
- 12.Сміт Е. Націоналізм: теорія, ідеологія, історія /Пер. з англ. – К.: «К.І.С», 2004 – 170 с.
- 13.Стародуб Т.П. Феномен націоналізму: історія становлення, типологія та сутнісні характеристики // Політикус. – 2018. Вип 1. – С.23 – 28.
- 14.Шилз Е.А. Нація, національність, націоналізм ті громадянське суспільство //Незалежний культурологічний часопис. – 2001. – № 21. – Режим доступу до ресурсу: Едвард Альберт Шилз (j.lviv.ua)

Форма самостійної роботи – реферати на запропоновану тематику:

1. *Сутність та походження націоналізму як ідеологічної доктрини та політичної практики.*
2. *Різновиди націоналізму та їхній вплив на суспільно-політичні процеси.*
3. *Концепція національних інтересів: теоретичні підвалини, практична реалізація.*
4. *Етнонаціоналізм в політичних процесах сучасної Європи.*
5. *Український націоналізм: етнічний чи/та політичний?*

Тема IX. Зв'язок етнічних та політичних процесів. Державна йметноси.

План:

1. *Політичні інститути та етнічні спільноти: аспекти взаємозв'язку.*
2. *Народний, державний та національний суверенітети: співвідношення понять.*
3. *Форми державного устрою, види автономій.*

Під час підготовки до **першого питання** зверніть увагу на те, що значна частина з понад двохсот сучасних держав світу мають складну етносоціальну структуру. Цей факт об'єктивно зумовлює здійснення державами політики з управління етнокультурними процесами. На зміст етнополітики держав визначним чином впливають як внутрішні чинники (згадана вже етносоціальна структура суспільства, традиції, що склалися в управлінській культурі конкретної держави, цінності представників політичного класу, рівень розвитку економіки тощо), так і зовнішні чинники (геополітична ситуація, потужність міграційних процесів в регіоні та в світі в цілому,

приєднання держави до комплексу міжнародного законодавства із захисту прав національних меншин та корінних народів і т.ін.).

Запам'ятайте, що найпоширенішою моделлю облаштування держави як управлінської системи політичних інститутів в регіоні Західної та Центральної Європи є так звана «національна держава». Вона постає як політична форма організації життя певного народу (в структурі якого, як правило, чисельно переважають представники одного – «титульного етносу»), який на законодавчому рівні зафіксував свою політичну спільність, певну адміністративно-територіальну та адміністративно-правову системи, статус своєї країни в системі міжнародних відносин і т.ін.

В сучасній етнополітології, окрім моделі «національної держави», констатують наявність інших можливих моделей етнополітики держав, структура населення яких характеризується помірною або відчутно вираженою поліетнічністю: «етнократія», «мультикультуралізм», «консоціація» тощо.

У **другому питанні** Вам слід проаналізувати, як концепти «народного», «національного» та «державного» суверенітетів реалізуються в країнах, населення яких характеризується відносною моноетнічністю, поміркованим етнічним плюралізмом, багатонаціональністю тощо. На рівні загального розуміння термінів, запам'ятайте, що *державний суверенітет* – це незалежне від будь-яких сил (зовнішніх чи внутрішніх) верховенство, незалежність держави у внутрішніх та зовнішніх справах. В свою чергу, *народний суверенітет* – повноваддя народу (моно – чи поліетнічного), яке забезпечене реальною участю громадян в політичному житті країни. Нарешті, *національний суверенітет* – передбачає реальну можливість нації забезпечувати своє самовизначення (в політичному просторі – утворення власної держави) та культурний розвиток (розвиток мови, збереження колективної історичної пам'яті тощо).

Окремим аспектом Вашої уваги має бути колізія, яка існує між правом народів/націй на самовизначення та принципом збереження територіальної цілісності держав. Так, зокрема, в ст. 3 *Декларації соціального прогресу та розвитку* (ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 11 грудня 1969 р.) в якості основних умов соціального поступу зазначаються: А) національна незалежність, ґрунтована на праві народів на самовизначення; Б) повага до суверенітету та територіальної цілісності держав.

Ваша підготовка до **третього питання** передбачає аналіз того, як держави організують (модифікують) систему свого адміністративно-територіального устрою з метою ефективного проведення політики управління етнонаціональними процесами.

Так, унітарні централізовані держави не передбачають наділення широкими правами окремих регіонів чи національних спільнот, які проживають на їх території. Поряд із цим, унітарні децентралізовані держави з метою перешкоджання переростанню рухів національних (або регіональних) спільнот у сепаратизм, вдаються до надання їм права автономій (культурних, національно-територіальних, територіально-адміністративних)

Найбільш повно вимоги етнічних спільнот на певний обсяг адміністративних і, навіть політичних прав, вдається задовольнити в межах федерацій, в яких етнічні та/або територіальні спільноти розглядаються як «акціонери» єдиної політичної системи.

Прикладом оформлення інтеграційних процесів між самостійними націями можна вважати конфедерацію

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Охарактеризуйте роль держави як чинника в розвитку народів та націй.*
2. *Здійсніть порівняльний аналіз понять: «народний», «національний» та «державний» суверенітети. Чи є вони тотожними за своїм змістом?*
3. *Чи впливає (і якщо так, то в який спосіб) процес глобалізації на різні форми суверенітету?*
4. *Чи простежується на Ваш погляд взаємозв'язок між формами адміністративно-територіального устрою сучасних держав та особливостями етнонаціональної структури їхнього населення? Наведіть приклади, які обґрунтовують Вашу точку зору.*
5. *Який зміст має поняття «національна держава»? Чи може бути реалізований на практиці принцип «одна нація – одна держава»?*
6. *Чи впливає наявність в державному устрої України Кримської автономії на унітарний характер державності?*
7. *В програмних документах деяких політичних партій України часто (особливо в період виборчих кампаній) звучить тема федералізму як більш ефективної моделі державного устрою. Яке Ваше ставлення до цієї проблеми.*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко С.С. Етнократія в сучасному політичному процесі: форми проявів і засоби протидії. Автореф.дис...канд.політ.н., – К.: Інститут держави і права ім. В.Корецького, 2011. – 19 с.
2. Вдовичин І.Я., Наумкіна С.М. Формування комплексної міграційної політики як умова забезпечення стабільності країн ЄС //Політикус. – 2019. Вип 2. – С.22 – 27.
3. Донбас в етнополітичному вимірі /Авторський колектив: В. Котигоренко (керівник), В. Калакура, Л. Ковач та ін . – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с.
4. Дрожжина С. Мультикультуралізм: теоретичні та практичні аспекти //Політичний менеджмент, №3., 2008. – С.96 – 106.

5. Зан М.П. Порівняльний аналіз етнополітичного менеджменту в Словачській Республіці та Україні (за результатами експертного опитування) // Політикус. – 2020. Вип 2. – С.177 – 184.
6. Леонова А. Л. Державна етнокультурна політика в сучасній Україні: теорія і практика. – К.: Дис... д-ра наук: 23.00.05 , 2005. – 273 с.
7. Ляпіна Л. Еволюція теорії мультикультуралізму в історії сучасної соціології // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2016. – №1. – С.97 – 105.
8. Осіпов О. Парадигма транзиту, неопатримоніалізм і етнічні проблеми у пострадянському просторі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2017. – №2. – С.77 – 97.
9. Панчук М., Євтух В., Войналович В., Котигоренко В., Калакура О., Кочан Н., Макаренко Н., Горбань Т., Ляшенко О., Ковач Л. Етнополітичні процеси в Україні: регіональні особливості: [Монографія] – К., Інститут політичних та етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2011. – 396 с.
10. Підскальна, О. Мультикультуралізм як феномен постсучасного світу, Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, Вип. 3-4, Вид-во: Національна академія наук України, 2016. – С.108 – 120.
11. Телюк І. «Держава» і «державність»: до проблеми теоретико-правового та історико-правового змісту понять в контексті українського (національного) державотворення // Вісник національного університету «Львівська політехніка». Серія Юридичні наук. – 2021. – №1. – С. 17 – 28.
12. Узун Ю.В. Управління міграційними процесами: глобальні та регіональні тенденції // Політикус. – 2019. Вип 2. – С.56 – 65.

Форма самостійної роботи – реферати на запропоновану тематику:

1. *Національні держави як суб'єкт сучасних міжнародних відносин: історія становлення, сучасний стан.*
2. *Формування концепції народного суверенітету: історія та сучасний стан.*
3. *Роль держави в консолідації нації: європейський та вітчизняний досвід.*
4. *Вплив етнічного чинника на реформування систем територіального менеджменту в сучасних державах Європи.*

Тема X. Правові засади захисту національних меншин та корінних народів

План:

1. *Міжнародне законодавство в сфері етнонаціональних відносин*
2. *Українське законодавство в сфері міжетнічних відносин.*

Під час підготовки до **першого питання** плану, Ви маєте проаналізувати фундаментальні документи, які були ухвалені на рівні таких організацій, як ООН, Рада Європи, ОБСЄ тощо, та склали основу для міжнародного законодавства з питань захисту національних меншин, корінних народів, мігрантів та біженців (Статут ООН, Загальна декларація прав людини, Декларація ООН про права корінних народів, Гельсінський заключний акт, Конвенція про захист прав людини і основних свобод, Рамкова конвенція про захист національних меншин, Європейська хартія регіональних мов або мов меншин та ін.).

Зверніть увагу на те, що для профільного міжнародного законодавства в цілому характерні наступні фундаментальні положення: інтерпретація захисту прав національних меншин та корінних народів в якості невід'ємної

складової глобального процесу боротьби за права людини; домінування принципу культурного релятивізму під час визначення правових норм; пошук балансу між державним суверенітетом та правом національних меншин та інших етнічних колективів на збереження власної культурної самобутності, в тому числі і право на спілкування із «історичними батьківщинами».

Запам'ятайте, що попри приєднання держав до чинного комплексу профільного міжнародного законодавства, на практиці існує значна поліваріантність національних законодавчих рішень в сфері етнополітики. Зокрема, національні управлінські інститути чітко розмежують обсяг прав, на які на їх території можуть розраховувати національні меншини й корінні народи, та відповідні правові гарантії по відношенню до інших індивідів та груп (мігрантів, біженців, апатридів тощо).

У **другому питанні** об'єктом Вашої уваги мають бути фундаментальні правові акти української держави, які набували чинності протягом всього періоду незалежності. В хронологічному порядку проаналізуйте відповідні положення наступних документів: *Декларація про державний суверенітет України* (Міститься формула «Народ України», Право на самовизначення української нації, гарантії всім національностям країни права на вільний національно-культурний розвиток); *Закон України «Про національні меншини (спільноти) в Україні»* (визначення національної меншини, гарантія права на національно-культурну автономію, пріоритет норм актів міжнародного законодавства, ратифікованих Україною над національними правовими актами тощо); *Закон України «Про корінні народи України»* (визначення поняття «корінні народи», положення про представницькі органи корінних народів, правосуб'єктність корінних народів України); *Закон України «Про громадянство»* (принципи громадянства України, належність до громадянства України, неможливість позбавлення громадянина громадянства України); *Закон України «Про імміграцію»* (визначення терміни «іммігрант»,

квота імміграції, дозвіл на імміграцію, правові гарантії іммігрантам); *Закон України «Про біженців»* (визначення поняття «біженець», заборона на примусове повернення до країни, де життю загрожує небезпека, сприяння єдності сімей біженців тощо).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Які фундаментальні принципи міжнародного права щодо захисту прав національних меншин та корінних народів Ви можете назвати?*
2. *Коли і за яких обставин розпочався процес творення міжнародних правових гарантій національним меншинам та корінним народам?*
3. *Чому проблеми захисту прав національних меншин не розглядаються сьогодні світовим співтовариством як монопольна прерогатива конкретних національних держав?*
4. *Які форми захисту прав етнічних (національних) меншин, на Ваш погляд, є найбільш ефективними?*
5. *Які міжнародні організації покликані опікуватися правами меншин і в яких способах і формах?*
6. *В чому різниця права народу (нації) і права меншин з точки зору міжнародної практики?*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алмаші І. М., Алмаші М. М., Бисага Ю. М. Правовий статус корінних народів: Монографія. – Ужгород: Вид-во Ужгородського нац. ун-ту, 2004. – 103 с.
2. Вдовичин І.Я., Наумкіна С.М. Формування комплексної міграційної політики як умова забезпечення стабільності країн ЄС //Політикус. – 2019. Вип 2. – С.22 – 27.

3. Етнічні спільноти України: Довідник. Гол. ред. В. Євтух / Ін-т етнічних, регіональних та діаспорознавчих студій. – К.: Фенікс, 2001. – 252 с.
4. Зан М.П. Порівняльний аналіз етнополітичного менеджменту в Словацькій Республіці та Україні (за результатами експертного опитування) // Політикус. – 2020. Вип 2. – С.177 – 184.
5. Зан М.П. Репрезентація етнополітичних партій міноритарних груп України у форматі парламентських електоральних циклів 1998–2019 років // Політикус. – 2020. Вип 4. – С.146 – 154.
6. Картунов О. Концепція прав людини та етнонаціональних меншин: від конфлікту до компромісу // Політичний менеджмент. – 2005. – №5 (11). – С. 3 – 23.
7. Ларченко М. Національні меншини. Правові запобіжники дискримінації // Віче. – 2004. – №4. – С. 11 – 13.
8. Ляпіна Л. Еволюція теорії мультикультуралізму в історії сучасної соціології // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2016. – №1. – С.97 –105.
9. Нагорна Л.П. Регіональна ідентичність: український контекст. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. – 405 с.
10. Надолішній П.І. Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект. Теоретико-методологічний аналіз. – Од.: Вид-во ОРІДУ НАДУ, 1999. – 304 с.
11. Осіпов О. Парадигма транзиту, неопатримоналізм і етнічні проблеми у пострадянському просторі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2017. – №2. – С.77 – 97.
12. Про закордонних українців. Закон Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: [Про закордонних українців | від 04.03.2004 № 1582-IV \(rada.gov.ua\)](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1582-IV)
13. Римаренко С.Ю. Індивідуальні та колективні права: етнополітичний контекст : [монографія] / С. Ю. Римаренко; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І.Ф. Кураса. – Київ: Світогляд, 2013. – 245 с.

14. Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації / Аналітична доповідь. – К.: ІІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 160 с.
15. Томашевська Є.І. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: досвід ратифікації в Україні //Політикус. – 2021. Вип 2. – С.155 – 160.
16. Узун Ю.В. Управління міграційними процесами: глобальні та регіональні тенденції //Політикус. – 2019. Вип 2. – С.56 – 65.

Форма самостійної роботи – реферати на запропоновану тематику:

1. *Захист прав національних меншин: міжнародна правова база та політична практика.*
2. *Корінні народи як об'єкт етнополітики: міжнародні гарантії, політичні рішення.*
3. *Національні меншини в країнах Західної Європи як об'єкти та суб'єкти політики (на прикладі конкретних країн).*
4. *Національні меншини як об'єкти етнополітики держав пострадянського простору: порівняльний аналіз.*
5. *Конституційні засади етнонаціональної політики України: забезпечення прав національних меншин та корінних народів.*
6. *Міграційні процеси сучасності та Україна: політичні та правові наслідки.*
7. *Закордонні українці в етнополітиці України: правовий статус, політичні наслідки.*

Тема XI. Етно-політогенез українців

План:

1. *Основні етапи етнополітичного розвитку українців.*
2. *Сучасна етносоціальна структура української нації. Українська діаспора.*

Свою підготовку до **першого питання** Ви маєте розпочати із визначення етнокультурної приналежності українського народу. Запам'ятайте, що відповідно до мовного критерію, українці як народ/нація належать до східнослов'янської підгрупи слов'янської групи індоєвропейської етнолінгвістичної сім'ї. Питання етногенези українців (як і будь-якого іншого народу) є складним, дискусійним, таким, що потребує у виваженому, справді науковому підході. За даними археологічних, етнографічних та етнологічних досліджень, українці – стійка етнічна спільність, що склалася на території їхнього стародавнього розселення, і характеризується низкою загальних ознак: колективною самосвідомістю, самоназвою, мовою, психологічним складом, культурою, побутом, соціально-територіальною організацією, наявністю традиції державності тощо.

Щодо аналізу основних етапів етно-націогенези українців, Вам слід проаналізувати концепції таких вітчизняних науковців, як М. Юрій, М. Пірен, В. Наулко та ін. Всі науковці підкреслюють те, що як етнос українці формувалися за дуже складних умов, а саме – на перехресті різних етнокультурних, соціальних, економічних, політичних, релігійних, цивілізаційних систем та масивів. Початкове ядро української етногенези локалізується сучасними вченими на межі лісової та лісостепової зон правобережжя Дніпра. Чіткою на цей період була лише південна межа українського етноареалу – степову зону аж до другої половини XVIII ст. контролювали кочові, переважно тюркомовні спільноти.

Значне територіальне розселення українців, їх побутові практики в різних ландшафтних зонах, тривалі контакти з іншими етнічними колективами зумовили одну із найхарактерніших особливостей українського народу/нації – регіональну поліваріантність української культури (етнографічні райони України: Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина, Закарпаття – регіон розселення русинів, українське Полісся – поліщуків).

У **другому питанні** зверніть увагу на те, що етносоціальна структура сучасного українського народу/нації характеризується складністю та динамізмом. За даними перепису 2001 р. кількість українців у країні становила 37 541 693 особи, що становить 77,8% від населення держави. Для порівняння, у 1989 р. чисельність українців (37419) становила 72,2% населення УРСР. Українці становлять більшість населення України у всіх областях. Тільки в Автономній Республіці Крим вони становлять меншість. Рідною мовою на момент проведення перепису українською вважали 85% етнічних українців, російську – 14%. Українці – достатньо урбанізована етнічна спільнота: в містах проживає 59% українського етносу, 41% – у селах.

Зверніть увагу на те, що наявність регіональних етнографічних, географічних, економічних та інших особливостей призводить до виникнення в рамках почуття приналежності до єдиної української нації також і регіональної ідентичності, що часто має історико-географічне або адміністративно-територіальне забарвлення: «галичани», «запорожці», «слобожанці», «черкащани» тощо.

За етноконфесійною ознакою, більшість віруючих українців – православні. Симпатії православної складової українського етносу розподілені між Православною Церквою України та УПЦ МП, а також Українською автокефальною Православною церквою та Українською Греко-Католицькою Церквою. Деяка частина українців – протестанти, зокрема:

євангелісти, християни, баптисти, євангелісти – п'ятидесятники, адвентисти, лютерани, реформісти.

Запам'ятайте, що складні економічні, політичні та геополітичні умови, в яких відбувалося формування українського народу/нації значно впливали на міграційну активність українців. Наслідком цього стало формування діаспори українського народу в країнах близького та далекого зарубіжжя. В цілому, на початку ХХІ століття за межами історичної батьківщини проживало від 10 до 13 млн. українців. Зверніть увагу на те, що процес утворення української діаспори розпочався в останній третині ХІХ століття і охопив усе ХХ століття, розгортаючись поетапно. Кожен із етапів характеризувався своїми домінуючими причинами, масштабами, напрямками розгортання та наслідками. На сьогодні найбільші українські діаспори Заходу існують у: США (до 1 млн. осіб), Канаді (близько 1 млн. осіб), Бразилії (до 500 тис. осіб); Польщі (до 200 тис. осіб). Значно вплинула на зростання української діаспори на Заході війна з Росією.

Західна українська діаспора добре структурована у суспільно-політичному плані. Діє ряд національних організацій: фундація ім. О. Ольжича, Всесвітній конгрес українців та ін.

Східна українська діаспора становить, за різними даними, від 7 до 10 млн. осіб. Серед них: у Росії – до 7 млн.; у Казахстані – до 1,9 млн. осіб; у Молдові – 600 тис. (200 у Придністров'ї); у Білорусі – до 500 тис. В усіх країнах Центральної та Східної Європи є Союзи чи об'єднання українців.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Назвіть та охарактеризуйте основні етапи етнополітичного розвитку українців.*

2. *Коли, на Вашу думку, розпочався етногенез українського народу?*
3. *Які чинники сприяли переростанню українців з народу в націю? Який характер («етнічний» чи/та «політичний») має на сьогодні українська нація?*
4. *Охарактеризуйте сучасну етносоціальну структуру української нації. Яка етно-популяційна динаміка демонструється нею.*
5. *Назвіть основні етапи, причини та напрямки формування української діаспори. Чи вплинула (як?) на формування діаспори української нації війна з Росією?*
6. *Війна з Росією: потенційні загрози для української нації (демографічні, етнокультурні, політичні).*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антропологічний код української культури і цивілізації (у двох книгах). О. О. Рафальський (керівник авторського колективу), Я. С. Калакура, В. П. Коцур, М. Ф. Юрій (науковий редактор). Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. Книга 1. 432 с.; Книга 2. – 536 с.
2. Гентшель Г., Целер Я.-П. Мови і коди в центральних регіонах України: думки та атитюди //Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2017. – №1. – С.103 – 127.
3. Донбас в етнополітичному вимірі / Авторський колектив: В. Котигоренко (керівник), В. Калакура, Л. Ковач та ін . – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2014. – 584 с.
4. Дякова О. Роль українських освітньо-наукових закладів Австралії у збереженні ідентичності української діаспори // Освіта і управління. – 2011. – № 1. – С. 151 – 157.
5. Етнонаціональна структура українського суспільства. Довідник / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, К. Ю. Глушко, К. О. Чернова. – К.: Наукова думка, 2004. – 343 с.

6. Зінич В. Т. Сучасні етнодемографічні процеси в Україні /НАН України. - К., 2004. – 294 с.
7. Іванов І. Ю. Формування української політичної нації в сучасних умовах: проблеми і перспективи: Автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.05 / НАН України; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень. – К., 2005. – 20 с.
8. Мазука Л. Українська держава та світове українство: актуальні питання, потенціал та перспективи взаємодії: аналітична доповідь НІСД / Л. Мазука. – К.: НІСД, 2012. – 24 с.
9. Попок А. Закордонне українство як об'єкт державної політики. – К.: Альтерпрес, 2007. – 227 с.
10. Руденко Ю. Ю. Проблеми концептуалізації поняття «нація» в українській науці та практиці //Політикус. – 2020. Вип 3. – С.7 – 12.
11. Сидорук С. А. Українська етнологія. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський нац. університет ім. І. Огієнка, 2015. – 191 с.
12. Степико М. Потенційні загрози регіонального сепаратизму в Україні: аналітична записка [Електронний ресурс], 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1478>,
13. Степико М. Т, Наконечний В.С. Сучасне русинство: етнополітичний проект чи криза української національної ідентичності //Стратегічні пріоритети. Серія: Політика, 2017. – Вип.1. – С.39 – 46.
14. Суперечності ідентичностей в Україні та шляхи їх регулювання в контекстах політики громадянської консолідації української нації / Аналітична доповідь. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. – 160 с.
15. Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку – К.: Інститут мистецтвознавства, 2013. – 750 с.
16. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор),

О. Калакура, М. Юрій. Київ : ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. – 512 с.

17. Шакурова О. В. Основні концепції етногенезу українського народу: вітчизняна історіографія (кінець ХІХ – початок ХХІ століття). – К.: Олег Філюк, 2017. – 271 с.

Форма самостійної роботи – реферати на запропоновану тематику:

1. *Розселення українців: етнорегіональні, етнодемографічні особливості.*
2. *Основні етапи розвитку українського народу, нації: плюралізм концепцій.*
3. *Етнографічні групи українського народу: причини виникнення, особливості побуту та ідентичності.*
4. *Українська діаспора: історія формування, сучасні процеси.*
5. *Рух «політичного русинства»: причини виникнення, сучасний стан.*
6. *Закордонні організації українства у зв'язках з історичною Батьківщиною: ретроспектива та сучасний стан відносин.*

Тема XI. Сучасний етнічний склад населення України

План:

1. *Етносоціальна структура України: динаміка в чисельності та розселення етнічних груп.*
2. *Етнічний склад населення м. Одеси та Одеської області.*
3. *Культурний розвиток етнонаціональних колективів України*

Основним методом Вашої підготовки до **першого питання** має бути порівняльний. За основу Ви маєте взяти дані двох переписів населення (останнього всесоюзного перепису 1989 р. та єдиного на сьогоднішній день перепису населення в незалежній Україні 2001 р.). Окремої вашої уваги потребують такі показники, як: чисельність основних етнічних груп країни, ступінь їхньої урбанізованості, соціальний статус (відсоткова частка осіб із повною середньою та вищою освітою, представленість серед конкретних професій) тощо.

Важливими джерелами інформації про еволюцію етносоціальної структури України для Вас можуть стати численні етнологічні та етнографічні дослідження українських вчених, історичні документи тощо. Запам'ятайте, що освоєння території сучасної України відбувалося в два основні способи: зусиллями етнічних українців, які пройшли на даних територіях тривалу еволюцію від етносу до народу-нації та представниками інших етнічних груп, які опинилися на території України внаслідок проявів численних політичних та геополітичних чинників. Окремим прикладом є етнічна історія корінних народів України (кримських татар, кримчаків та караїмів), які є автохтонними для Кримського півострову.

Зверніть увагу на те, що попри загальне збільшення етнічних українців у складі населення незалежної країни (у порівнянні із даними 1989 р.),

етносоціальна структура України демонструє загалом динаміку депопуляції. На даний факт впливають як внутрішні (кризовий стан економіки, низькі показники народжуваності та високі показники смертності серед переважної більшості етнічних колективів країни), так і зовнішні чинники (можливості для економічної еміграції, політика репатріації співвітчизників з боку деяких «історичних батьківщин»). В негативний спосіб на етносоціальній структурі всієї країни позначилася війна з Російською Федерацією.

Під час підготовки до **другого питання** запам'ятайте, що Одеська область є найбільшою за територією з усіх регіонів України, посідає 7 місце за чисельністю населення та є однією з найбільш поліетнічних адміністративно-територіальних одиниць держави. Своєрідна історія, прикордонний стан та поліетнічний національний склад населення надають Одеській області характерних рис етноконтактної зони на півдні України. Тут мешкають представники 136 етнічних груп. Найбільшою за чисельністю етнічною групою області є українці – 62,8% від населення.

Значна частина етнічних груп міста та області характеризуються високим рівнем організаційної згуртованості (діють численні етнокультурні організації та фонди підтримки національних культур), беруть активну участь у соціальних процесах регіону. При цьому рівень етнокультурної толерантності зберігається на відповідно високому рівні.

Зверніть увагу на те, що динаміка етносоціальної структури області та міста позначає на собі ті ж самі тенденції, що спостерігаються по всій країні: від'ємний приріст населення, значні еміграційні настрої, внутрішня міграція з сільської місцевості до міст. Специфікою регіону в цілому є особлива міграційна ситуація: переважно через прикордонний характер області структура населення характеризується збільшенням груп мігрантів із далекого зарубіжжя.

У **третьому питанні** основними об'єктами Вашої уваги мають бути наступні аспекти етнокультурного життя різних колективів сучасної України: культура як фактор консолідації етнічної спільноти, її само ідентифікації; розвиток культури національних спільнот України на сучасному етапі; законодавство щодо підтримки культурного розвитку національних меншин; діяльність національно-культурних товариств; етноконфесійний та регіональний чинники розвитку етнічних колективів країни; сучасний стан культури міжнаціонального спілкування в Україні тощо.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Порівняйте результати переписів населення 1989 та 2001 років з точки зору етнічного складу – по країні, по Одеській області. Які тенденції змін можна констатувати?*
2. *Прослідкуйте регіональні особливості розселення національних меншин та їх вплив на етнополітичне життя в регіонах.*
3. *Охарактеризуйте рівень суспільно-політичної активності різних етнічних груп країни та Одеської області.*
4. *Які структури етнокультурної самоорганізації громад України, м. Одеси та Одеської області Ви можете назвати?*
5. *Що Ви знаєте про заходи, які вживаються на території м. Одеси та Одеської області для адаптації мігрантів до українських суспільних та культурних практик?*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні / ред. кол. О. Рафальський (голова), В. Войналович, Л. Нагорна. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. – 512 с.

2. Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства / ред. кол. О. Рафальський (голова), В. Войналович, М. Рябчук. Київ: ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. – 336 с.
3. Євтух В. Б., Трощинський В. П. Етнонаціональна структура українського суспільства. Довідник. – К.: Наукова думка, 2004. – 342 с.
4. Ієрархія цінностей населення Сходу та Півдня України: етнополітичний аспект в умовах російської агресії: монографія / авт. кол.: В. А. Войналович (керівник, наук. ред.), В. Є. Єленський, О. Я. Калакура, В. О. Котигоренко, В. М. Кулик, Ю. О. Ніколаєць, Ю. М. Поліщук, М. Ю. Рябчук. Київ: ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2021. – 344 с.
5. Котигоренко В. Становлення державного етнополітичного менеджменту //Політичний менеджмент. – 2004. – №6/9.
6. Коцур В. В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.: монографія. Переяслав Хмельницький: Домбровська Я. М., 2019. – 594 с.
7. Національні меншини України в політичних процесах ХХ – ХХІ століть: стан і проблеми дослідження / авт. кол.: Котигоренко В. О. (керівник), Калакура О. Я., Ковач Л. Л., Коцур В. В., Кочан Н. І., Ляшенко О. О., Ніколаєць Ю. О., Новородовський В. В., Панчук М. І. – Київ: ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. – 624 с.
8. Новородовський В. В. Національні меншини України в політичних процесах (1945–1991): науковий дискурс: монографія. – Київ : ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. – 152 с.
9. Рафальський О. О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. – 400 с.
10. Суспільно-політичні та історичні аспекти розвитку сучасної єврейської громади України: європейський контекст : монографія. Київ: ІІІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. – 376 с.

Інформаційні ресурси:

1. Всеукраїнський центр болгарської культури. Офіційний сайт. – Режим доступу до ресурсу: https://www.hor.net.ua/?page_id=3017&lang=uk
2. Грецький фонд культури. Офіційний сайт. – Режим доступу до ресурсу: <http://hfcodessa.org/uk/sample-page-2/>
3. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті. Офіційний сайт. – Режим доступу до ресурсу: <https://dessa.gov.ua/>
4. Меджліс кримськотатарського народу. Офіційний сайт. – Режим доступу до ресурсу: <https://qtm.org/>
5. Портал німців України. – Офіційний сайт. – Режим доступу до ресурсу: http://deutsche.in.ua/ua/cms/nemcy_v_ukraine/obschestvennye_organizacii_nemcev_ukrainy/spisok_organizacij_po_mestu_raspolozhenija.html

Форма самостійної роботи – *реферати на запропоновану тематику:*

1. *Національні меншини в Україні. Регіональні особливості їх розселення. Вплив на політичне життя України.*
2. *Етнічний склад населення Одеської області: демографічні тенденції.*
3. *Процес визначення основних принципів етнонаціональної політики української держави періоду суверенізації.*
4. *Концепція етнонаціональної політики України: проблеми теоретичного обґрунтування та практичної імплементації.*
5. *Національно-культурні організації Одеси в соціальних процесах міста: аналітична довідка.*
6. *Європейський регіон «Нижній Дунай» як форма етнокультурної та етнополітичної комунікації та співробітництва.*

Тема XIII. Етнополітика в Україні

План:

1. *Інститути державної етнополітики в Україні.*
2. *Етнополітичні установки програм українських партій.*

Під час підготовки до **першого** питання зверніть увагу на те, що на поточний момент центральним органом виконавчої влади в Україні, до юрисдикції якого входить здійснення державної політики по управлінню етнонаціональними процесами, є Державна служба України з етнополітики та свободи совісті, створена постановою КМУ від 12 червня 2019 року. Основними завданнями служби є реалізація державної політики в сфері міжнаціональних відносин, релігії та захисту прав національних меншин країни. Служба зобов'язана вносити на розгляд Міністра культури та інформаційної політики пропозиції щодо формування державної політики в сфері міжнаціональних та етноконфесійних відносин.

Суттєві зрушення в інфраструктурі етнополітики української держави були ініційовані Законом України «Про національні меншини (спільноти) в Україні» 2022 р. Зокрема, передбачається створення консультативно-дорадчих органів при державних органах виконавчої влади різних рівнів щодо реалізації державної політики в сфері захисту прав та свобод осіб, що належать до національних меншин. Відповідні структури отримали право створювати і органи місцевого самоврядування в Україні.

Запам'ятайте, що протягом всього незалежного існування країни різними структурами державної влади реалізовувалися загальнонаціональні та регіональні програми, спрямовані на прискорення процесів адаптації репатріантів. Йдеться про створення профільних освітніх закладів, покликаних забезпечувати потреби корінних народів країни у досвідчених фахівцях (Кримський державний індустріально-педагогічний інститут),

започаткування консультативних структур, до складу яких входили як функціонери державної влади України, так і представники корінних народів (Рада представників кримськотатарського народу при Президентові України), реалізацію низки освітніх, фінансових, інфраструктурних проєктів через форми транскордонного співробітництва тощо.

Підготовка до **другого питання** передбачає знайомство з програмами політичних партій, які грали та продовжують грати провідну роль у політичному житті країни та виступають як засоби артикуляції різних точок зору щодо змісту та напрямів реалізації етнополітики в Україні. Особливу увагу радимо звернути на спроби творення політичних партій, які висловлювали інтереси національних меншин та корінних народів країни у 1990-х рр. Окремим об'єктом вашого дослідження мають бути програмові документи нині діючих партій, які виступають як активні суб'єкти політичних процесів на локальному, регіональному та загальнонаціональному рівнях.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ:

1. *Охарактеризуйте еволюцію інституційної інфраструктури державної етнополітики України.*
2. *Які інститути державної влади здійснюють етнополітику на сучасному етапі?*
3. *Які новації в структурі органів здійснення етнополітики передбачені новою редакцією Закону України «Про національні меншини (спільноти) України»?*
4. *Які структури представництва інтересів національних меншин та корінних народів Ви можете назвати?*
5. *Наскільки адекватно (на Ваш погляд) висловлює інтереси національних меншин та корінних народів партійна система України? Обґрунтуйте свою точку зору.*

ЛІТЕРАТУРА:

1. Державне політичне правління і національна єдність: аналітична доповідь / за ред. О. М. Майбороди. – Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2017. – 248 с.
2. Етнополітичний контекст соціокультурних трансформацій у сучасній Україні /ред. кол. О. Рафальський (голова), В. Войналович, Л. Нагорна. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. – 512 с.
3. Етнополітичні чинники консолідації сучасного українського суспільства /ред. кол. О. Рафальський (голова), В. Войналович, М. Рябчук. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2020. – 336 с.
4. Зварич І. Т. Етнополітика в Україні: регіональний контекст. – К.: Дельта. – 2009. – 320 с.
5. Кармазіна М. Політичні партії в Україні. 2014 – 2017 рр. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. – 168 с.
6. Кармазіна М. Тридцять років української багатопартійності (кінець 1990 – початок 2020 рр.). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. – 88 с.
7. Кармазіна М., Бевз Т., Ротар Н. Інтеграційні перспективи України в контексті російської агресії в Криму та на Донбасі: аналіз підходів парламентських політичних сил: монографія. – К. ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. – 328 с.
8. Коцур В. В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.: монографія. Переяслав Хмельницький: Домбровська Я. М., 2019. – 594 с.
9. Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха, С. С. Дембіцький, В. А. Смолій, О. В. Скрипнюк, С. В. Стоєцький /

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Київ : НАН України, 2022. – 552 с.

10. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь / За ред. д. політ. н. С. Ю. Римаренка. – К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. – 188 с.
11. Рафальський О. О. Консолідація українського суспільства: етнополітичний вимір. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2018. – 400 с.

Інформаційні ресурси:

1. Батьківщина. Офіційний сайт політичної партії. Режим доступу до ресурсу: <https://ba.org.ua/>
2. Голос. Офіційний сайт політичної партії. Режим доступу до ресурсу: <https://goloszmin.org/about>
3. Державна служба України з етнополітики та свободи совісті //Офіційний сайт. – Режим доступу до ресурсу: <https://dessa.gov.ua/about/>
4. Європейська Солідарність. Офіційний сайт політичної партії. Режим доступу до ресурсу: <https://eurosolidarity.org/>
5. Свобода. Всеукраїнське об'єднання. Офіційний сайт політичної партії. Режим доступу до ресурсу: <https://svoboda.org.ua/>
6. Слуга Народу. Офіційний сайт політичної партії. Режим доступу до ресурсу: <https://sluga-narodu.com/>

Форма самостійної роботи – реферати на запропоновану тематику:

1. *Етнополітика в Україні: зовнішні та внутрішні виклики.*
2. *Етноконфесійні відносини в сучасній Україні: оцінка конфліктного потенціалу.*

3. *Транскордонне співробітництво в арсеналі державної етнонаціональної політики: оцінка потенціалу.*
4. *Партійна система України в артикуляції інтересів національних меншин та корінних народів: еволюція та сучасний стан.*

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

1. Місце та роль етнонаціональних проблем в сучасному світі: причини їх загострення та шляхи вирішення.
2. Етнонаціональні конфлікти: причини виникнення та шляхи подолання.
3. Психологічний фактор в етнонаціональних конфліктах.
4. Національна свідомість та національна ідея: їх роль в державотворенні.
5. Націоналізм як суспільно-політичне явище.
6. Міжнародне законодавство та міжнародна практика захисту прав корінних народів.
7. Право народу на самовизначення: форми та умови його реалізації в сучасних умовах.
8. Правовий захист національних меншин: світовий досвід.
9. Процеси інтеграції та диференціації в сучасному світі: роль етнічного чинника.
10. Постколоніальні зрушення в країнах Східної Європи: зв'язок етнічних та політичних процесів.
11. Основні засади та принципи державної етнополітики України.
12. Основні тактики та стратегії управління етнонаціональними конфліктами.
13. Розвиток етнополітологічних досліджень в Україні: основні етапи, сучасний стан.
14. Регіональні особливості розвитку етнонаціональних відносин в Україні (на матеріалах конкретного регіону).
15. Духовна культура і життя етносів, націй в умовах глобалізації.

16. Проблеми національно-культурного відродження національних меншин (спільнот) в Україні.
17. Міграційні кризи сучасності: основні причини, політичний інструментарій розв'язання.
18. Етнополітичні установки політичних партій та рухів України.
19. Сучасна етнополітологічна думка в Західній Європі, США тощо (за вибором).
20. Етно-конфесійний чинник в політичному житті сучасної України.

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ТЕМ КУРСОВИХ ТА КВАЛІФІКАЦІЙНИХ РОБІТ

1. Етнічний ренесанс та політизація етнічності в країнах сучасної Європи: наукова рефлексія, практичний прояв.
2. Етнонаціональні конфлікти в просторі політики: причини виникнення, динаміка розгортання, засоби управління.
3. Етнічність та глобалізація: діалектика взаємозв'язку.
4. Національна свідомість та національна ідея як чинники державотворення: європейська практика, українські реалії.
5. Націоналізм як чинник політичних процесів сучасності: наукове осмислення, прояв на практиці.
6. Етнополітика української держави: інституційна еволюція, сучасні завдання.
7. Право народу на самовизначення: форми та умови його реалізації в сучасних умовах.
8. Етнодемографічні процеси в сучасній Україні: основні тенденції, політична складова.
9. Етнополітика держав у сучасному світі: оцінка ефективності основних моделей.

10. Постколоніальний дискурс в політичному житті країн Східної Європи: зв'язок етнічних та політичних факторів.
11. Етнічний сепаратизм в політичних процесах сучасності: причини виникнення, форми прояву.
12. Політика пам'яті та національна ідентичність в країнах Східної Європи: теоретичне осмислення, практичні наслідки.
13. Етноконфесійний чинник сучасної української політики: наукова рефлексія, практичний прояв.
14. Етнонаціональні проблеми в предметному полі сучасної зарубіжної політології: теорії, школи, автори.
15. Регіональні особливості розвитку етнонаціональних відносин в Україні (на матеріалах конкретного регіону).
16. Корінні народи в етнополітичних процесах сучасності: міжнародний правовий статус, українські реалії.
17. Формування української політичної нації: передумови, чинники, перспективи.
18. Історична пам'ять в сучасній Україні як чинник політичного процесу: теоретичне осмислення, практичний прояв.
19. Мультикультуралізм як наукова теорія та політична практика: критичний аналіз.
20. Етнічні спільноти як групи інтересу та групи тиску: наукова рефлексія, практичний прояв.

ЗРАЗОК ПІДСУМКОВОЇ МОДУЛЬНОЇ РОБОТИ

РІВЕНЬ 1

1. Теза про біологічну спорідненість, як основу існування етносів, є центральною для філософії:

- A) Конструктивізму
- Б) Примордіалізму
- В) Модернізму
- Г) Структуралізму

2. Правом на реалізацію принципу політичного самовизначення, можуть користуватися виключно:

- A) Етнічні меншини
- Б) Біженці
- В) Трудові мігранти
- Г) Народи

3. В міжнародному законодавстві під «корінними народами» розуміються:

- A) Народи, які створили свою державу;
- Б) Народи, що зберігають племінний спосіб життя, або є автохтонними для конкретної території;
- В) Народи, які складають більшість населення певної держави;
- Г) Народи-засновники ООН.

4. Проблема самовизначення басків актуальна для:

- А) Італії та Франції;
- Б) Іспанії та Франції;
- В) Італії та Австрії;
- Г) Албанії та Македонії.

5. Етнографічними групами українського етносу не є:

- А) Бойки;
- Б) Тавричани;
- В) Лемки;
- Г) Запорожці.

6. Прикладом консоціативної моделі організації етнополітики держави є:

- А) Німеччина
- Б) Франція
- В) Італія
- Г) Швейцарія

7. Порівняльний аналіз даних переписів 1989 і 2001 років вказує на:

- А) Зниження чисельності традиційних для українського суспільства етнічних груп;
- Б) Збільшення чисельності населення України в цілому;
- В) Появу в структурі українського суспільства нових національних меншин.
- Г) Збільшення відсоткового співвідношення етнічних українців до масиву населення країни.

8. Яка із перелічених нижче етнічних груп не має статусу корінного народу України:

- А) Кримські татари;
- Б) Росіяни;
- В) Кримчаки;
- Г) Караїми.

9. Найбільшою етнічною групою Одеської області є:

- А) Росіяни;
- Б) Болгари;
- В) Українці;
- Г) Молдавани.

10. Єдиним регіоном України, в якому українці становлять меншість населення, є:

- А) Одеська область;
- Б) Луганська область;
- В) Автономна Республіка Крим;
- Г) Донецька область.

11. Для раннього етапу розвитку етнополітичних знань був властивий:

- А) Націоналізм
- Б) Етноцентризм
- В) Інтернаціоналізм
- Г) Консерватизм.

12. Вперше в Новітній історії право націй на самовизначення було проголошено в документі:

- А) Версальський мирний договір;
- Б) «14 пунктів» В. Вільсона;
- В) «Декларація про принципи міжнародного права»;
- Г) Статут ООН.

13. Декларація «Про державний суверенітет України» визначала УРСР як:

- А) Результат соціалістичного будівництва;

- Б) Впровадження в життя принципів ленінської національної політики;
- В) Самовизначення української нації;
- Г) Договору всіх етнічних колективів країни.

14. Закон України «Про національні меншини (спільноти)» передбачає:

- А) Право національних меншин на фінансування з-за кордону;
- Б) Право меншин на територіальну автономію;
- В) Право національно-культурної автономії;
- Г) Право національних меншин на створення власних силових структур.

15. Згідно із законодавством України, біженці не мають права на:

- А) Вільне пересування;
- Б) Політичну участь;
- В) Комерційну діяльність;
- Г) Службу в армії.

РІВЕНЬ 2

Варіант 1

- 1. Назвіть основні етапи етногенезу українського народу та охарактеризуйте кожний з них.*
- 2. Порівняйте поняття «державний» «національний» та «народний» суверенітет та розкрийте їхню сутність.*

3. Дайте характеристику етносоціальній структурі українського народу.

Варіант 2

1. Здійсніть порівняльний аналіз понять «народ» і «нація».
2. Назвіть основні етапи розвитку націоналізму як політичного феномену та охарактеризуйте кожен із них.
3. Охарактеризуйте етнічний склад м. Одеси та Одеської області.

РІВЕНЬ 3

Варіант 1

1. У ряді міжнародних документів закріплюється норма добровільного вибору людиною статусу приналежності до національної меншини. Чи доцільно це з Вашої точки зору і чому?
2. Які положення передбачає Закон України «Про національні меншини (спільноти)»?

Варіант 2

1. Відомо, що міжнародне законодавство вимагає надання представникам деяких національних меншин, крім загальних цивільних прав, ще й певного комплексу додаткових прав, а також фінансування за рахунок коштів держбюджету. Чи не є це дискримінацією національної більшості? Обґрунтуйте свою відповідь.
2. В Україні існує проблема адаптації представників кримськотатарського народу. У чому її суть і які ваші рекомендації по її вирішенню.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ (ДОДАТКОВОЇ) ЛІТЕРАТУРИ

1. Benedikter, T. (2006) Legal Instruments of Minority Protection in Europe – An overview, Bolzano/Bozen URL: <http://www.gfbv.it/3dossier/eu-min/autonomy-eu.html#r9>
2. Hroch. M. (2000) The Social Preconditions of National Revival in Europe, New York: Columbia University Press
3. Актуально: толерантність! – К.: Стилос, 2008. – 48 с.
4. Андерсон Б. «Західний» націоналізм та «східний» націоналізм: чи є між ними різниця? URL <http://www.ji.lviv.ua/n28texts/anderson.htm>
5. Бюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі – Львів: Кальварія, 2006. – 280 с.
6. Винайдення традиції /За ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера. – К.: Ніка-Центр, 2010. – 448 с.
7. Вільсон Е. Українці: несподівана нація. – К.: «К.І.С», 2004 – 552 с.
8. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології – К.: Мистецтво, 1995. – 336 с.
9. Вояковський Д. Ментальні кордони в Європі без кордонів – К.: Ніка-Центр, 2012. – 320 с.
10. Гелнер Е. Нації та націоналізм. – К.: Таксон, 2003 – 300 с.
11. Глобальні модерності /За редакції М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона – К.: Ніка-Центр, 2008. – 400 с.
12. Гобсбаум Е. Нації і націоналізм, починаючи з 1780 року: програма, міфи, реальність. – К.: Укр. Центр духов.культури, 2010. – 286 с.

13. Горовіц Д. Д. Міжетнічні конфлікти. – Х.: Каравелла, 2004 – 684 с.
14. Грицак Я. Страсті за націоналізмом [Текст]: історичні есеї. – К.: Критика, 2004. – 176 с.
15. Громадянське суспільство в Україні та «політика ідентичності» – К.: Агентство Україна, 2010. – 76 с.
16. Гумилёв Л. Н. Этногенез и биосфера Земли – М.: Ди-ДИК, 1993. – 638 с.
17. Дельєж Р. Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 287 с.
18. Етно-національна структура українського суспільства. Довідник. – К.: Наукова думка, 2004. – 342 с.
19. Кимлічка В. Лібералізм та права меншин. – Харків: Центр освітніх ініціатив, 2001. – 176 с.
20. Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера: антологія /Наукове товариство ім. Вячеслава Липинського; пер. Ю. Бадзьо [та ін.]; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – 2.вид., перероб. і доп., К.: Смолоскип, 2006. – 684 с.
21. Національна ідентичність. Хрестоматія. Упорядник Т. Воропай. – Харків: Крок, 2002. – 316 с.
22. Пірен М. Етнополітичні процеси в сучасній Україні. – К.: Видавництво УАДУ, 1999. – 204 с.
23. Сміт Е. Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – 224 с.
24. Сміт Е. Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. – К.: Темпора, 2009. – 312 с.

25. Сміт Е. Д. Нації та націоналізм у глобальну епоху – К.: Ніка-Центр, 2009. – 320 с.
26. Сміт Ентоні. Націоналізм. Теорія, ідеологія, історія. – К.: «К.І.С.», 2004. – 170 с.
27. Сорока Ю. Свої, чужі, різні: соціокультурна перспектива сприйняття Іншого – Х.: ХНУ імені В. Каразіна, 2012. – 332 с.
28. Хабермас Ю. Расколотый Запад. – М.: Весь мир, 2008. – 192 с.
29. Шпорлюк Р. Імперія та нації: З історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусії. – Дух і Літера, 2000. – 354 с.
30. Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм. Карл Маркс проти Фрідріха Ліста / Пер. з англ. Г. Касьянов. – К.: Основи, 1999 – 479 с.
31. Юрій М. Т. Етногенез та менталітет українського народу – К.: Таксон, 1997. – 237 с.

Правові засади етнополітики держав:

1. Гельсінський заключний акт. – Режим доступу до ресурсу:
<https://www.osce.org/helsinki-final-act>
2. Декларація прав національностей України. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text>
3. Декларація прав осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (ГА ООН, 1992). Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318#Text
4. Європейська конвенція з прав людини. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Європейська Хартія регіональних мов або мов меншин. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text
6. Загальна декларація прав людини. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
7. Конституція України. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

8. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисті. Закон. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>
9. Про громадянство України. Закон. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>
10. Про корінні народи України. Закон. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text>
11. Про національні меншини (спільноти) в Україні. Закон. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: <https://ips.ligazakon.net/document/II08401A>
12. Про освіту. Закон. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
13. Рамкова конвенція про захист національних меншин. Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055#Text
14. Статут Організації Об'єднаних Націй. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/full-text>

Наукові поняття з етнополітології

№	Поняття	Тлумачення	Джерело
1	<i>Аборигени</i>	Корінне населення певного регіону, пов'язане з ним економічними, соціальними та іншими відносинами	//Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.7
2	<i>Автономія</i>	Надання деяким частинам держави (територіальним спільнотам, етнічним групам) прав на самоврядування. Не передбачає політичної незалежності.	Картунов О.В., Маруховська О.О. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.10-11.
3	<i>Апартеїд</i>	Політика расової (етнічної) сегрегації, яка базується на ідеї про відокремлений розвиток пануючої та підкорених груп в межах єдиного політичного простору.	Євтушенко Р.І. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.34.
4	<i>Апатриди</i>	Особи (групи осіб) позбавлені громадянства. Правовий статус таких осіб визначається відповідно до законодавства держави фактичного проживання	Велика Українська енциклопедія. – Режим доступу до ресурсу: https://vue.gov.ua
5	<i>Асиміляція</i>	Засіб досягнення етнічної однорідності; процес розчинення раніше самостійного народу (етносу) або його частини в середовищі іншого етнічного колективу.	Римаренко Ю.І., Римаренко С.Ю. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.39 – 40.
6	<i>Балканізація</i>	Процес розпаду багатоетнічних (багатонаціональних) держав, постійне дроблення політичного простору на нові територіальні утворення	Велика Українська енциклопедія. – Режим доступу до ресурсу: https://vue.gov.ua
7	<i>Біпатриди</i>	Особи із подвійним громадянством (різновид багато громадянства). Явище, породжене складними етно-політичними, етнокультурними,	Лановенко О.П., Шевченко А.К. Енциклопедія сучасної України. – Режим доступу до ресурсу:

		правовими чинниками.	https://esu.com.ua/article-35362
8	<i>Держава національна</i>	Організація політичної влади, головний інститут політичної системи, який спрямовує і організовує спільну діяльність людей і соціальних груп, захищає права та інтереси громадян. Як суб'єкт міжнародних відносин в Європі постала після 1648 р.	Шемшученко Ю.С. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.143 – 144.
9	<i>Діаспора</i>	Частина етнічної спільноти, що перебуває за межами кордонів країни походження внаслідок впливу політичних, соціально-економічних, екологічних тощо чинників.	Удод О.А. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.161 – 162.
10	<i>Еміграція</i>	Вимушене або добровільне переміщення осіб з країни постійного проживання в інші країни	Панібудьласка В.Ф. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.184
11	<i>Етнічна ідентичність</i>	Відчуття, усвідомлення індивідом своєї приналежності до певної етнічної групи, що надає особі соціально значущій комплекс цінностей, символів і традицій. З огляду на різноманіття та складну систему етнічних спільнот індивід може само ідентифікуватися одночасно з кількома з них.	Галушко К. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.147 – 148.
12	<i>Етнічна меншина</i>	Спільнота, яка відрізняється за своєю культурною приналежністю від більшості населення держави, має особливий правовий статус, стверджений національним та міжнародним законодавством	Антонюк О.В. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. - С.188 – 189.
13	<i>Етнічний конфлікт</i>	Різновид конкурентної взаємодії двох або більше етнічних колективів, пов'язаний	Бургін М.С. //Політологічний енциклопедичний словник – К.:

		із відмінностями їхнього становища в суспільстві, реальними чи уявними суперечностями інтересів, цінностей, моделей поведінки.	Гене́за, 2004. – С.291.
1 4	<i>Етнічний плюралізм</i>	Світоглядна позиція (принцип етнонаціональної політики держави), сутністю якої є визнання рівності та самоцінності кожного етносу, його права на збереження своєї самобутності, вільний та всебічний розвиток.	Третяк О. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.128.
1 5	<i>Етнічний ренесанс</i>	Етап оживлення історичного менталітету етносу, час вибірково-оціночної самоінтерпретації народу, актуалізація його історичної пам'яті, реінтерпретація минулого, перегляд системи культурного освоєння світу, освіти та виховання тощо.	Варзар І., Римаренко Ю. Етнонаціональне відродження (етнічний ренесанс) //Етнонаціональний розвиток України – К., 1993. – С.190 – 191.
1 6	<i>Етнічний стереотип</i>	Спрощене, схематизоване, аксіоматичне і емоційно забарвлене уявлення етнічної групи про той або інший суб'єкт політики, соціальне, культурне, політичне явище. Надзвичайно стійкі форми колективної свідомості, стали чинники етнополітичної мобілізації групи.	Кіндратець О.М. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Гене́за, 2004. – С.638.
1 7	<i>Етногенез</i>	Сукупність соціально-історичних, духовно-культурних процесів та природних чинників, що зумовлюють виникнення, становлення і розвиток етносу.	Енциклопедія Сучасної України. Режим доступу до ресурсу: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=18053
1 8	<i>Етнографічна група</i>	Частина єдиного етносу, яка проживає на спільній з основним етнічним масивом території, проте має певну специфіку матеріальної та духовної культури, подвійну	Етнографічні групи українців. – Режим доступу до ресурсу: http://lemky.com/19-entografichni_gruppi

		самоназву, сформовані внаслідок тривалих контактів з іншими етнічними колективами.	_ukrainziv.html
1 9	<i>Етнографія</i>	Галузь історичної науки, яка вивчає культуру і побут народів світу, їх походження, розселення, культурно-побутові зв'язки	Удовицька Т. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.130.
2 0	<i>Етнологія</i>	Наука, яка вивчає склад, походження, розселення народів світу. Історико-порівняльні дослідження народів і культур світу.	Удовицька Т. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.131.
2 1	<i>Етнократія</i>	Монопольна влада одного етносу в державі. Різновид внутрішньої політики держави, спрямований на ствердження стандартів культури панівної групи в якості загальнообов'язкових для всього населення.	Панібудьласка В.Ф., Шкляр Л.Є. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.190
2 2	<i>Етнополітика</i>	Система тактико-стратегічних дій, заходів та планів певного політичного суб'єкта (держави, політичної партії, організації) в сфері етноісторичних, етнокультурних та інших процесів, відносин та явищ.	Варзар І.М., Варзар Є.І. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.192 – 193.
2 3	<i>Етнополітологія</i>	Наука про сутність, характер і форми існування й розвитку етнічних колективів, їхню роль і місце в історії людської цивілізації та політичному житті суспільства. Наука про закони і закономірності етнічних процесів на мікро – , мезо – і макрорівнях політики.	Картунов О.В. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.193 – 194.
2 4	<i>Етнос</i>	Форма колективного існування спільноти людей, яка утворилася історично. Формується і розвивається об'єктивним історичним шляхом, незалежно від волі	Євтух В., Галушко К. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.131 – 132.

		окремих людей, які до неї входять, і наділена атрибутами усталеності та здатністю до самовітворення.	
2 5	<i>Етноцентризм</i>	Форма масової та індивідуальної свідомості і поведінки, що виявляється у ставленні до інших етнічних груп суто з позицій інтересів власного етнічного колективу. Провідною ознакою є оцінювання представників інших етносів на основі дихотомії: «свій – чужий»	Танатова Д. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.133.
2 6	<i>Імміграція</i>	В'їзд до країни іноземних громадян з метою постійного проживання, тривалого перебування і одержання громадянства.	Юдіна Т. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.151.
2 7	<i>Інтеграція міжетнічна</i>	Співробітництво декількох етнічних спільнот у різних сферах суспільного життя, яке відбувається у полі етнічних державах, міждержавних об'єднаннях і між незалежними державами.	Третяк О. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.159.
2 8	<i>Консоціація</i>	Модель організації політичної влади в країнах з поліетнічним населенням, відповідно до якої кожна із організованих та мобілізованих етнічних груп має статус «акціонера», закріплений в юридичній площині та інституційному дизайні держави.	O'Leary Debating Consociational Politics: Normative and Explanatory Arguments // https://books.google.com.ua/books?id=oQHx2Xz185EC&printsec=frontcover&redir_esc=y&hl=ru#v=onepage&q&f=false
2 9	<i>Корінні народи</i>	Автохтонні етнічні спільноти, які сформувалися на території країни, є носіями самобутньої мови і культури, мають традиційні, соціальні, культурні та/або представницькі органи, самоусвідомлюють себе корінними народами країни,	Закон України «Про корінні народи України». – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20#Text

		становлять етнічну меншість у складі її населення і не мають власного державного утворення за межами країни фактичного проживання.	
3 0	<i>Менталітет</i>	Сукупність уявлень, поглядів, почувань спільноти людей, певної епохи, географічної області і соціального середовища, особливий психологічний склад суспільства, що впливає на історичні та соціальні процеси в ньому	Легеца С. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.222 – 223.
3 1	<i>Міграція</i>	Просторове переміщення, переселення осіб чи їх груп, пов'язане зі зміною місця проживання на достатньо тривалий термін. Позначається на змінах демографічної структури суспільства, етнічних процесах, відтворенні населення тощо	Журавльов Г. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.229 – 230.
3 2	<i>Міф політичний</i>	Спосіб емоційно-образного формування політичної позиції, призначений для конструювання політичного світосприйняття, створення і підтримування у свідомості людини віртуальної політичної реальності	Полянська В. Удовицька Т. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.235.
3 3	<i>Націоналізм</i>	Ідеологія і політична практика, ґрунтовані на принципах найвищої цінності нації, її первинності в державоутворюючому процесі.	Ходус О. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.248.
3 4	<i>Національна свідомість</i>	Сукупність соціальних, економічних, політичних, моральних, естетичних тощо поглядів, норм, орієнтації та ідеалів, які відображають особливості життєдіяльності нації.	Кляшторний М.Д. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.391.
3	<i>Національне</i>	Політико-правова дія	Майборода О.

5	<i>самовизначення</i>	національної або етнічної спільноти, якою виражається її добровільне рішення щодо власного правового статусу.	//Політична енциклопедія. – К.: Парламентське видавництво, 2011. – С.649 – 650
3 6	<i>Національний характер</i>	Сукупність найстійкіших психологічних якостей, сформованих у представників нації внаслідок комплексного впливу природних, економічних, соціально-культурних та ін. факторів.	Науменко Л. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.249.
3 7	<i>Національні архетипи</i>	Первісний образ, ідея, знання-символ, вкорінене у свідомості етнічної/національної групи, яке структурує світ на низку подвійних (бінарних) опозиційних елементів. Виявлення архетипів у міфах, фольклорі, казках, легендах народу дає можливість дослідити особливості ментальних уявлень його представників	Личковська О. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.36 – 37.
3 8	<i>Нація</i>	Спільнота людей, об'єднаних власною назвою, символами, геокультурним та етносоціальним походженням, історичною пам'яттю та психологією, юридично-правовими нормами та політичними інститутами.	Світленко С. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.249 – 250.
3 9	<i>Неоколоніалізм</i>	Практика політичної дискримінації, економічної експлуатації та культурного пригнічення народів країн, які звільнилися від колоніальної залежності. Непропорційні взаємовідносини між різними складовими сучасної світ-системи.	Шепелев М. Удовицька Т. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.250.
4 0	<i>Патріотизм</i>	Любов до Батьківщини, почуття відповідальності за її долю, готовність і здатність служити її інтересам	Білоус В.С. //Політологічний енциклопедичний словник – К.:

			Гене́за, 2004. – С.477.
4 1	<i>Плем'я</i>	Людська спільнота, члени якої мають загальні культурні або лінгвістичні характеристики, пов'язані взаємними соціальними правами і зобов'язаннями.	Удовицька Т. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.280.
4 2	<i>Політизація етнічності</i>	Залучення (мобілізація) членів етнічної спільноти до колективної дії суб'єктом політики (лідером, партією, організацією) на підставі наявних етнокультурних ознак, які інтерпретуються як достатня підстава для групової солідарності в справі конкуренції з іншими аналогічними спільнотами.	Comaroff J.L., Comaroff J. Ethnicity, Inc. Chicago, University of Chicago Press, 2009. 236 p.
4 3	<i>Регіоналізм</i>	Врахування національних, економічних та інших особливостей, притаманних певному регіонові тієї чи іншої країни. Політика, спрямована на висловлення незадоволення населенням певного регіону політикою центрального уряду, вимоги сецесії.	Картунов О.В., Маруховська О.О. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Гене́за, 2004. – С.562 – 563.
4 4	<i>Сегрегація</i>	Обмеження соціально-економічних, політичних і особистих прав та свобод людини на підставі її етнічної, расової, конфесійної приналежності	Копилов В.О. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Гене́за, 2004. – С.598.
4 5	<i>Сепаратизм</i>	Рух за територіальне відокремлення тієї чи іншої частини держави з метою створення нового державного утворення. Об'єктивною передумовою є факт розбіжності етнічних колективів, включених до єдиного політичного простору.	Пархоменко Т.С, Швидак О.М. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Гене́за, 2004. – С.600.
4	<i>Суверенітет</i>	Незалежне від будь-яких сил,	Шахов В.А.

6		обставин і осіб верховенство. Незалежність держави (нації, народу) від зовнішнього втручання.	//Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.643 – 644.
4 7	<i>Суспільство традиційне</i>	Загальне визначення до індустріальних суспільних укладів, для яких характерна перевага аграрного сектору, опора на звичаєві способи соціокультурної регуляції, підданський тип політичної культури тощо.	Соловйов Е. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.390 – 391.
4 8	<i>Трайбалізм</i>	Родоплемінні форми управління та самоврядування. Надання привілеїв представникам конкретної етнічної групи під час кадрової політики в державі.	Батанов О.В. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.666.
4 9	<i>Цивілізація політична</i>	Історично сформований соціальний організм основою виокремлення якого є критерії наявності поліетнічного населення, яке живе на окремій території та створює державу.	Михальченко М. //Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.437.
5 0	<i>Шовінізм</i>	Агресивна форма політичної поведінки, ґрунтована на проповіді групової виключності, панівному положенні конкретної національної групи в соціально-політичних відносинах	Черниш О.М. //Політологічний енциклопедичний словник – К.: Генеза, 2004. – С.726

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

Альтерматт Урс (1942 р.н.) – швейцарський історик, політолог, професор, ректор Фрайбурського університету, дослідник етнонаціональних процесів та етнонаціоналізму в регіонах Західної та Південної Європи. Основні праці: «Етнонаціоналізм в Європі», «Багатомовна Швейцарія – модель для Європи?», «Сараєвський фінал. Етнонаціоналізм в Європі» (Джерело: *Офіційний сайт Фрайбурського університету. Режим доступу до ресурсу: <https://lettres.unifr.ch/de/hist/gmzg/team/altermatt.html>*).

Андерсон Бенедікт (1936 – 2015 рр.) – британський політолог, соціолог, історик, професор Корнельського університету, дослідник історії націоналізму, представник конструктивістського напрямку в сучасному суспільствознавстві. Сфера наукових інтересів: суспільно-політичні та культурні процеси в регіоні Південної Азії. Основні праці: «Уявлені спільноти: роздуми про походження та поширення націоналізму», «Релігія та соціальний етос в Індонезії», «Під трьома прапорами: анти колоніалізм та антиколоніальне уявлення» (Джерело: *Енциклопедія Британіка. Офіційний сайт. Режим доступу до ресурсу: [Benedict Anderson | Irish political scientist | Britannica](#)*).

Антонюк Олександр Васильович (1952 р.н.) – український політолог, історик, фахівець в галузі етнополітології, доктор політичних наук. Сфера наукових інтересів: історичний вимір та сучасний стан етнополітичних відносин в Україні, розробка теоретико-методологічних засад дослідження феномену етнічності, вдосконалення етнонаціональної політики української

держави. Основні праці: «Основи етнополітики» «Малий етнополітологічний словник», «Націоналізм як суспільний феномен». (Джерело: М. В. Головатий. Політологічний словник. – Режим доступу до ресурсу: <https://subject.com.ua/political/dict/82.html>).

Барт Фредерік (1928 – 2016 рр.) – норвезький соціальний антрополог, професор кафедри антропології Бостонського університету, автор досліджень природи етнічності. Основну увагу приділяв проблемі міжгрупових кордонів та міжетнічним інтеракціям. Вказував на усталеність так званих «етнічних ярликів» навіть за умови переміщення осіб в процесі міграції або у випадку, коли індивіди належать одночасно до декількох груп. Основні праці: «Етнічні групи та кордони. Соціальна організація культурних відмінностей», «Моделі соціальної організації». (Джерело: Rosvold, Knut A. Fredrik Barth – Store norske leksikon (snl.no)).

Белл Даніель (1919 – 2011 рр.) – американський соціолог, футуролог, професор Колумбійського університету. У своїй футурологічній концепції відстоював думку про те, що нове суспільство характеризуватиметься особливим протистоянням керуючих та керованих, деідеологізацією та поновленням ролі етнічних бар'єрів. Основні праці: «Постіндустріальне суспільство», «Культурні суперечності капіталізму» (Джерело: С. Квітка Белл Даніель // *Соціологічна енциклопедія* – Київ: Академвидав, 2008. – С.43 – 44).

Блаунер Роберт (1929 – 2016 рр.) – американський соціолог, громадський діяч представник т.зв. «радикальної соціології», автор концепції

«внутрішнього колоніалізму». Сфера наукових інтересів: міжрасові відносини в американському суспільстві. «Гіпотеза Блаунера» полягає у припущенні, що меншини, які набули цього статусу під час процесів колонізації, будуть зазнавати більше утисків та дискримінації з боку пануючих груп, ніж ті меншини, які утворилися внаслідок імміграції. Основні праці: «Відчуження та свобода», «Расове пригнічення в Америці», «Чорні життя. Білі життя» (*Джерело: Berkeley Sociology // [Robert Blauner \(1956\) | UC Berkeley Sociology Department](#)*).

Брюбейкер Роджерс (1956 р.н.) – американський соціолог, професор Каліфорнійського університету США. Сфера наукових інтересів: імміграція, націоналізм, етнічність, популізм. Основна увага автора зосереджена на європейському націоналізмі в історичному та порівняльному аспектах. Сучасний європейський націоналізм порівнюється Брюбейкером із тим, який мав місце у політичному процесі між двома світовими війнами. Основні праці: «Переобрамлений націоналізм: національність та національне питання в новій Європі», «Етнічність без груп». (*Джерело: Офіційний сайт Каліфорнійського університету. Режим доступу до ресурсу: [Rogers Brubaker - Professor of Sociology \(ucla.edu\)](#)*).

Ван Ден Берге П'єр Луї (1933 р.н.) американський соціальний антрополог, професор соціології Вашингтонського університету. Один із представників примордіалістського напрямку у сучасній зарубіжній науці. У своїх дослідженнях соціальних процесів та явищ робить наголос на вроджених, біологічно детермінованих моделях людської поведінки. Основні праці: «Раса та етнічність: соціобіологічна перспектива», «Етнічний феномен», «Нерівність в перуанських Андах: клас та етнічність в Куско»,

«Людина в суспільстві: соціобіологічне сприйняття» (Джерело: *Fleras A. Race and Racism by Pierre Van Den Berge* // <https://brill.com/view/book/edcoll/9789004376083/BP000020.xml>).

Вітман Костянтин Миколайович (1952 р.н.) – український етнополітолог, доктор політичних наук, професор. Сфера наукових інтересів: дослідження особливостей функціонування моделей етнонаціональної політики країн пострадянського простору. Основні праці: «Культурне розмаїття як механізм нейтралізації конфліктогенного потенціалу етнічності», «Динаміка етнічної нетолерантності в Україні в умовах етнополітичної дестабілізації», «Євроскептицизм як прояв дезінтеграційних тенденцій в ЄС». (Джерело: *Офіційний сайт Національного університету «Одеська юридична академія»*. Режим доступу до ресурсу: <https://www.onua.edu.ua/ua/personalii-kafedry>).

Гантінгтон Семюел (1927 – 2008 рр.) – американський політолог, соціолог, директор Інституту стратегічних досліджень при Гарвардському університеті. У своїх наукових пошуках підкреслював важливість врахування етнічних, культурних, конфесійних, цивілізаційних чинників у політичних процесах сучасності. Основні праці: «Політичний порядок у суспільствах, що змінюються», «Зіткнення цивілізацій», «Третя хвиля: демократизація наприкінці ХХ століття», «Хто ми? Виклики американській ідентичності». (Джерело: *Шепелєв М. Хантінгтон Семюел-Філіпс* // *Соціологічна енциклопедія – К.: Академвидав, 2008. – С.429 – 430*).

Геллнер Ернест (1925 – 1995 рр.) – британський політолог, професор Лондонської школи економіки та політики. Один із провідних дослідників феноменів нації та націоналізму у зарубіжній політології. Розвиваючи свою наукову концепцію у напрямку модернізму, Геллнер вважав нації та націоналізм продуктами індустріалізму, який створив матеріальну базу для їхнього існування, та буржуазні революції, які політично оформили практики націоналізму. Основні праці: «Нації та націоналізм», «Антропологія та політика». (Джерело: *Hann Chris A Gellner Biography* <http://www2.lse.ac.uk/researchAndExpertise/units/gellner/Bio.html>).

Гехтер Майкл – американський соціолог та політолог, професор Вашингтонського університету, один із теоретиків «внутрішнього колоніалізму». Відомий своїми дослідженнями в сфері порівняльно-історичного аналізу. З точки зору автора, внутрішній колоніалізм негативно позначається як на регіонах, де проживають пригнічені групи (провокує економічну, культурну відсталість), так і на біографіях та ідентичностях конкретних осіб, які належать до таких груп. Основні праці: «Внутрішній колоніалізм: кельтська окраїна в британському національному розвитку», «Принципи групової солідарності», «Зміст націоналізму». (Джерело: *University of Washington. Department of Sociology // Professor of Sociology University of Washington*).

Гірц Кліфорд Джеймс (1926 – 2006 рр.) – американський антрополог та соціолог, професор Чиказького, Гарвардського та Кембриджського університетів. У дослідженнях феномену етнічності тяжів до напрямку примордіалізму. У дослідженні «Інтерпретація культур» визначає культуру як «насичений опис». Гірц – один із теоретиків концепції багатоскладового

суспільства. На думку дослідника, до найважливіших сегментарних відмінностей, які впливають на політичні процеси в багатоскладовому суспільстві, слід відносити: мову, релігію, звичаї, расу або кровні зв'язки індивідів. Основні праці: «Інтерпретація культур», «Ідеологія як культурна система». (Джерело: *Енциклопедія Британіка*. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.britannica.com/biography/Clifford-Geertz>).

Глейзер Натан (1923 – 2019 рр.) – американський соціолог, фахівець у дослідженнях етнічності. Констатував входження настанов мультикультуралізму до політичної практики американського суспільства та підкреслював неприйнятність асиміляції, в тому числі і через особливу стійкість етнічних ознак різних груп американського суспільства. Основні праці: «Поза плавильним котлом», «Нова імміграція: виклик американському суспільству», «Етнічний плюралізм та державна політика». (Джерело: *Barry Gewen Nathan Glazer, Urban Sociologist and Outspoken Intellectual* [Nathan Glazer, Urban Sociologist and Outspoken Intellectual, The New York Times \(nytimes.com\)](https://www.nytimes.com/2019/01/03/us/politics/nathan-glazer-urban-sociologist-and-outspoken-intellectual.html)).

Горовіц Дональд (1939 р.н.) – американський політолог, журналіст, професор права та політичних наук, фундатор етнічної конфліктології. Розробив систему класифікації, критерії структурування, виявлення динаміки етнополітичних конфліктів сучасності. Виступав у ролі консультанта по вирішенню конфліктних ситуацій в таких країнах, як: Північна Ірландія, Румунія, Нігерія. Дослідникові належать вагомні розробки у сфері прогнозування виникнення етнополітичних конфліктів та методики їхньої нормалізації. Основні праці: «Етнічні групи в конфлікті», «Зіткнення з етнічними конфліктами», «Конфлікт спільноти: політика і можливості»,

«Конституційна інженерія в розділеному суспільстві». (Джерело: *Duke University* // [Donald L. Horowitz | Scholars@Duke](#)).

Гумільов Лев Миколайович (1912 – 1992 рр.) – російський етнолог, історик, тюрколог, дослідник етногенезу народів Євразії. Підґрунтям етнічного розвитку вважав принцип пасіонарності – ірраціональне бажання, прояв індивідуальної та групової активності. Етногенетичні процеси, що розгортаються за стадіальною логікою, інтерпретувалися Гумільовим у тісному зв'язку із екологічними та ландшафтними умовами. Основні праці: «Етногенез та біосфера Землі», «Кінець і знов початок», «Пошуки вигаданого царства» (Джерело: *Виноградов Г. Гумільов Лев Миколайович // Соціологічна енциклопедія – К.: Академвидав, 2008. – С.93*).

Гобсбаум Ерік (1917 – 2012 рр.) – британський історик – неомарксист, сферою інтересів якого було всебічне дослідження становлення модерної епохи. Цьому присвячена його тетралогія: «Епоха революцій: Європа 1789 – 1848», «Епоха капіталу: 1848 – 1875», «Епоха імперії: 1875 – 1914», «Епоха крайнощів: коротке ХХ століття». В інтерпретації феномена етнічності Хобсбаум тяжів до напряму конструктивізму. Основні праці: «Нації і націоналізм після 1780 р.: програма, міф, реальність», «Винайдення традиції» (у співавторстві). (Джерело: *Климчук М. «Паст енд Презент: винахідники традицій // Винайдення традиції – К.: Ніка-Центр, 2010. – С.6 – 12*).

Євтух Володимир Борисович (1948) – український історик, дипломат, урядовець, голова Державного комітету України у справах національностей та міграції. Сфера наукових інтересів: дослідження міжетнічної взаємодії,

етнополітичний менеджмент, процеси міжетнічної інтеграції, етнонаціональна структура українського суспільства тощо. Основні праці: «Закордонне українство», «Етнонаціональна структура українського суспільства: Довідник», «Проблеми етнонаціонального розвитку: світовий та український контекст». (Джерело: Чепак В. Євтух Володимир Борисович // Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.137).

Зінгер Ханс (1910 – 2006 рр.) британський економіст, професор Сассекського університету, співавтор концепції «Пребіша – Зінгера», один із ініціаторів програм економічної підтримки ООН нужденних країн світу. Наголошував на несправедливості розподілу доходів від глобальної торгівлі, логіка якої закріплює ситуацію «залежного розвитку» країн «третього світу» від лідерів економічного розвитку. Основні праці: «Заможні та бідні країни», «Економічний розвиток та світовий борг» (Джерело: *The Economist Sir Hans Singer* // <https://www.economist.com/obituary/2006/03/09/hans-singer>).

Картунов Олексій Васильович (1940 р.) – український історик-міжнародник, політолог, етнополітолог, професор, академік Академії політичних наук. Один із фундаторів етнополітології як сфери наукових досліджень та напрямку підготовки здобувачів вищої освіти в Україні. Основні праці: «Етнос. Нація. Держава: Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду», «Енциклопедія етнокультурознавства», «Политическая конфликтология перед новыми вызовами» (Джерело: Кресіна І. Картунов Олексій Васильович. – Режим доступу до ресурсу: ukr-lit.com: *Картунов Олексій Васильович – Довідник з політології (ukr-lit.com)*).

Касьянов Георгій Володимирович (1961 р.н.) – український історик, професор Києво-Могилянської академії. Сфера наукових інтересів: національні історії та сучасна історіографія, теорії нації та націоналізму, процес українського політогенезу, боротьба за незалежність, проблеми інтерпретації історії України. Основні роботи: «Теорії нації та націоналізму», «Росія – Україна: як пишеться історія», «Історія України: нове бачення». (Джерело: *Історики України // КАСЬЯНОВ ГЕОРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ (history.org.ua)*).

Кимлічка Вілл – канадський філософ, політолог, професор університету Квінз у Кінгстоні, Онтаріо. Сфера наукових інтересів: проблеми національної ідентичності, міжетнічні відносини, політика держави в сфері управління національними процесами, мультикультуралізм та толерантність. Основні праці: «Лібералізм і права меншин», «Лібералізм, спільнота і культура», «Мультикультурне громадянство», «У пошуках нашого шляху: переосмислення етнокультурних відносин у Канаді» (Джерело: https://www.wikiwand.com/uk/%D0%92%D1%96%D0%BB%D0%BB_%D0%9A%D0%B8%D0%BC%D0%BB%D1%96%D1%87%D0%BA%D0%B0).

Кресіна Ірина Олексіївна – український вчений, доктор політичних наук, засновниця правової політології. Сфера наукових інтересів: політико-правові засади державотворчих процесів, захист прав національних меншин, державна етнонаціональна політика, реформування адміністративно-територіального устрою України. Основні праці: «Політико-правові засади етнокультурної консолідації українського суспільства», «Етнополітична безпека України: політико-правові механізми протидії етнополітичній дезінтеграції держави», «Модель етнонаціональної політики для реінтеграції

Донбасу і Криму». (Джерело: *Офіційний сайт Інституту держави і права ім. В. М. Корецького //Кресіна Ірина Олексіївна, Державний інститут права, інститут права, політичні норми, міжнародне право, юридичний інститут, послуги (Україна, Київ) (idrpan.org.ua)*).

Курас Іван Федорович (1939 – 2005 рр.) – український історик, політолог, етнополітолог, засновник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України. Сфера наукових інтересів: історія національних політичних партій і громадських рухів України, етнонаціональні процеси та відносини в Україні. Основні праці: «Етнополітологія: запити життя і відповіді вчених», «Політичні трансформації сучасного суспільства», «Між авторитарним минулим і демократичним майбутнім» (Джерело: *Офіційний сайт Національної академії наук України. Режим доступу до ресурсу: [Курас Іван Федорович \(nas.gov.ua\)](http://kuras-ivan.fedorovich.nas.gov.ua)*).

Майборода Олександр Микитович (1945 р.н.) – український історик, доктор історичних наук, заступник директора інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. Сфера наукових інтересів: політичні процеси в Україні, міжетнічні відносини, державна етнонаціональна політика. Основні праці: «Етнічність у міжнародній системі», «Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом», «Політична історія України ХХ століття» (у співавторстві). (Джерело: *Офіційний сайт Інституту політичних і етнонаціональних досліджень НАН України – Режим доступу до ресурсу: <https://ipiend.gov.ua/employee/majboroda-oleksandr-mykytovych/>*).

Мід Маргарет (1901 – 1978 рр.) – американська культурна антропологія, професор Нью-Йоркського університету. Основою для вивчення співвідношення культури та особистості складала її власні польові дослідження архаїчних народів, дані археології та етнології. Запропонувала ідею, що культурний характер – це сукупність закономірностей психічного життя, зумовлених культурою. Основні праці: «Культура та світ дитинства», «Чоловіче та жіноче: дослідження статтєвого питання у світі, що змінюється» (Джерело: Глуценко Ю. Мід Маргарет // Соціологічна енциклопедія. – К.: Академвидав, 2008. – С.230 – 231).

Мойніхен Деніел Патрік (1927 – 2003 рр.) – американський соціолог та державний діяч. Сфера наукових інтересів: расові групи США та політика держави в сфері міжрасових відносин. Констатував, що державна підтримка неповних родин, особливо в середовищі расових груп країни, значно знижує вірогідність зростання злочинів та підвищує шанси для успішної соціалізації молоді. Основні праці: «Стовпотворіння: Етнічність в зовнішній політиці», «Доповідь Мойніхена». (Джерело: Moynihan Daniel Patrick // *Encyclopedia Britannica* - <https://www.britannica.com/biography/Daniel-Patrick-Moynihan>).

Надолішній Петро Іванович (1940 р.н.) – доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління Одеського регіонального інституту Національної академії державного управління при Президентові України. Сфера наукових інтересів: реформування системи адміністративно-територіального устрою України, правові засади захисту національних меншин, етнополітика українського держави. Основні праці: «Етнонаціональний фактор адміністративної реформи в Україні: проблеми теорії, методології, практики», «Розбудова нової системи врядування в

Україні. Етнонаціональний аспект: теоретико-методологічний аналіз», «Система публічного управління в умовах децентралізації влади: механізми горизонтальної взаємодії». (Джерело: [Надолішній Петро Іванович \(logos-ukraine.com.ua\)](http://logos-ukraine.com.ua)).

Наулко Всеволод Іванович (1933 – 2018 рр.) – український етнограф, етнолог, доктор історичних наук. Сфера наукових інтересів: етнічна демографія та етнічна структура українського суспільства, вплив політичних чинників на етнічні процеси в історичній ретроспективі, соціальні інтереси національних меншин України на сучасному етапі. Основні праці: «Культура і побут населення України», «Що вивчає етнографія», «Зміни етнічного складу людності України в ХХ ст.». (Джерело: [Національна академія наук України // Наулко Всеволод Іванович \(nas.gov.ua\)](http://nas.gov.ua)).

Нєїрн Том (1932 р.н.) – шотландський політолог, есеїст, політичний діяч, дослідник феномену націоналізму. Прихильник політики деволюції та незалежності Шотландії. У своїх наукових пошуках прийшов до висновку, що націоналізм еліт європейських націй стимулював еліти в країнах «третього світу» до аналогічної етнополітичної мобілізації своїх громадян. Основні праці: «Розпад Великобританії: криза та неонаціоналізм», «Обличчя націоналізму», «Глобальна матриця: націоналізм, глобалізм та державний тероризм». (Джерело: [Davidson N. In Perspective: Tom Nairn // http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj82/davidson.htm](http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj82/davidson.htm)).

Пономарьов Анатолій Петрович (1939 – 2002 рр.) – український історик, етнограф, етнолог, доктор історичних наук. Сфера наукових

інтересів: етнічна історія України та українців, соціо-нормативна культура, національні символи та міфологія. Основні праці: «Українська етнографія», «Українська минувшина», «Українці: народні вірування, повір'я, демонологія». (Джерело: Пономарьов Анатолій Петрович – Режим доступу до публікації: <http://history.org.ua/JournALL/journal/2002/4/13.pdf>).

Пребіш Рауль (1901 – 1986 рр.) – аргентинський економіст, дипломат, один із фундаторів «теорії залежного розвитку». На його думку, сучасна система міжнародних відносин побудована в такий спосіб, аби сприяти посиленню економічної залежності політичних систем «периферії» від політичних систем «центру». Запропонував програму здолання залежності країн Південної Америки, яка за змістом була наближена до рецептів кейнсіанства. Основні праці: «Периферійний капіталізм: криза та трансформація», «Соціо-економічна структура і криза периферійного капіталізму» (Джерело: The Economist // [Latin America's Keynes | The Economist](#)).

Рісмен Девід (1909 – 2002 рр.) – американський соціолог, професор Гарвардського університету. Основою його концепції є розрізнення людини доіндустріального суспільства, яка була «орієнтованою на традицію» та людини індустріального суспільства, яка «орієнтована на інших». Сфера наукових інтересів: груповий конформізм, міський середній клас. Основні праці: «Самотній натовп», «Обличчя в натовпі», «Академічна революція» (Джерело: Gewertz K. *David Riesman* // [David Riesman \(1909-2002\)](#) (asanet.org)).

Сміт Ентоні (1939 – 2016 рр.) британський соціолог, етнополітолог, історик, професор Лондонської школи економіки. Сфера наукових інтересів: походження націй, національна ідентичність, культурні основи націй, феномен націоналізму. У своїх студіях звертає увагу на міфологічну складову ідеології націоналізму та пропонує розрізнити етнічну та громадянську форми націоналізму. Основні праці: «Національна ідентичність», «Етнічне походження націй», «Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка». (Джерело: *Nationalism Studies* // <https://nationalismstudies.wordpress.com/2016/10/19/anthony-smith/>).

Соллорс Вернер (1943 р.н.) – американський філософ, літературознавець, фахівець з міжрасових відносин в США, професор Гарвардського університету. Сфера наукових інтересів: етнічність, плюралізм, міграція, мультикультуралізм. Основні праці: «За межами етнічної приналежності: згода та розходження в американській культурі», «Етнічний модернізм», «Теорії етнічності: класична хрестоматія». (Джерело: *Harvard University. Department of African and African American Studies* // [Werner Sollors | AAAS \(harvard.edu\)](http://WernerSollors|AAAS(harvard.edu))).

Тревор-Роупер Г'ю (1914 – 2003 рр.) – британський історик, професор модерної історії в Оксфорді. Сфера наукової спеціалізації: політичні процеси XVI та XVII століть, Реформація. Прихильник напряму конструктивізму в інтерпретації процесів національного будівництва. Основні праці: «Винайдення традиції: горська традиція Шотландії», «Католики, англікани і пуритани». (Джерело: *Енциклопедія Британіка*. – Режим доступу до

ресурсу: <https://www.britannica.com/biography/Hugh-Trevor-Roper-Baron-Dacre-of-Glanton>).

Шилз Едвард (1911 – 1995 рр.) – американський соціолог, соціальний філософ, професор соціології Чиказького університету (США), прихильник підходу структурного функціоналізму в аналізі соціальної дійсності та примордіалізму в дослідженні феномену етнічності. Сфера наукових інтересів: співвідношення традиції та сучасності, інтелектуали та влада, теорія нації та націоналізму. Основні праці: «Традиція», «До загальної теорії дії», «Ідеологія та утопія: вступ до соціології знання» (*Джерело: The University of Chicago //http://chronicle.uchicago.edu/950202/shils.shtml*).

Шульга Микола Олександрович (1943 р.н.) – український філософ, соціолог та етнополітолог, доктор соціологічних наук, професор. Сфера наукових інтересів – етнізація та етнокультурна компетентність особистості, зміни у мовній самоідентифікації особи, трансформація колективної свідомості національних меншин України. Автором введено до наукового обігу коефіцієнт імміграційного навантаження на етнічну групу. Основні праці: «Мала енциклопедія етностранознавства» (співавтор), «Україна: проблеми зовнішньої міграції» (*Джерело: Соціологічна енциклопедія – К.: Академвидав, 2008. – С.442*).

Юргенсмайер Марк (1940 р.н.) – американський соціолог, професор соціології Каліфорнійського університету (США). Сфера наукових інтересів: націоналізм в глобальну еру, роль релігійного чинника в сучасних політичних процесах, релігійний фундаменталізм, вирішення конфліктів в

Південній Азії. Провідний метод досліджень – польові спостереження, інтерв'ю. Демонструє провідну роль релігії у визначенні змісту колективних форм ідентичності, зокрема – етнічної. Основні праці: «Нова холодна війна? Релігійний націоналізм проти секулярної держави», «Коли Бог припиняє боротися: як завершується релігійне насильство» (Джерело: *University of California* // <https://www.global.ucsb.edu/people/mark-juergensmeyer>).

Навчальне видання

ХОРОШИЛОВ Олег Юрійович

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

В авторській редакції

Підп. до друку ..2023. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 5,49. Тираж 20 пр.

Зам. № .

Видавець і виготовлювач

Одеський національний університет

імені І. І. Мечникова

Україна, 65982, м. Одеса, вул. Єлісаветинська, 12

Тел.: (048)723 28 39, E-mail: druk@onu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4215 від 22.11.2011 р.